

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta

DIPLOMOVÁ PRÁCE

2008

Martina Bojanovská

**JIHOČESKÁ UNIVERZITA
ČESKÉ BUDĚJOVICE**

**PEDAGOGICKÁ FAKULTA
KATEDRA SPOLEČENSKÝCH VĚD**

Instituce rodiny a její hodnocení mladými lidmi v soudobé české společnosti

(Family institution and her value by young people in Czech society isochronal)

Vedoucí práce: Mgr. Tomáš Fantyš

Vypracovala: Martina Bojanovská

Studijní obor: Učitelství pro 2. stupeň ZŠ, kombinace NJ-OV/ZŠ

České Budějovice, duben 2008

Anotace:

Obecný teoretický rámec diplomové práce představují sociologické teorie rodiny. Vedle zpracování základních sociologických teorií je věnována pozornost rozboru a interpretaci empirického materiálu. Práce vychází nejen z demografických údajů, ale také ze závěrů sociologických výzkumů týkající se rodinného chování. Cílem je sociologická analýza problému změn v pojetí a hodnocení rodiny a partnerských vztahů u mladých lidí. Z časového hlediska popisuje práce českou rodinu na konci 20. století a na počátku 21. století. Část práce se soustřeďuje na představy mladých lidí o manželství a rodičovství. Práce bude završena postoji mladých lidí na nově se prosazující náhražky rodiny.

Annotation:

Sociological theories concerning family form a general theoretical scope of the diploma paper. Besides the basic sociological theories the attention is also paid to the analysis and the interpretation of empirical knowledge. The thesis is based not only on the demographic data, but also on the conclusions coming out from some sociological research dealing with behaviour within the family. Its main aim is the sociological analysis which examines the problem of various changes in the conception and evaluation of the family and partner relationship among young people. From the time point of view the thesis describes a Czech family at the end of the 20th century and the beginning of the 21st century. Additionally, a part of the diploma paper concentrates on ideas of young people on marriage and parenthood. Finally, attitudes of young people about imitation of family newly promoted are discussed.

Děkuji vedoucímu diplomové práce, panu Mgr. Tomáši Fantyšovi,
za odborné vedení a ochotu pomoci při vypracovávání mé diplomové práce.

Prohlašuji, že jsem svoji diplomovou práci vypracovala samostatně a že jsem vyznačila všechny prameny, ze kterých jsem čerpala.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

České Budějovice, 23. dubna 2008

Obsah

ÚVOD.....	1
1. SOCIOLOGICKÉ TEORIE RODINY.....	3
1.1 KLASICKÉ TEORIE RODINY.....	3
1.1.1 Historicko - právní škola.....	3
1.1.2 Teorie rodiny podle Émile Durkheima.....	4
1.1.3 Sociálně kritické studie rodiny.....	5
1.1.4 Frédéric Le Play a počátky empirických výzkumů.....	5
1.2 VELKÉ TEORIE RODINY - 50. LÉTA 20. ST.	7
1.2.1 Strukturální funkcionalismus.....	7
1.2.2 Teorie manželské rodiny.....	8
1.2.3 Kritické teorie modelů z 50. let.....	8
1.3 TEORIE RODINY PO ROZPADU KLASICKÝCH TEORIÍ.....	10
1.3.1 Teorie sociální směny.....	10
1.3.2 Teorie systémů a symbolické interakce.....	10
1.3.3 Teorie konfliktu.....	11
1.4 SOCIOBIOLOGIE.....	13
2. ČESKÁ RODINA.....	15
2.1 VÝVOJ DEMOGRAFICKÉHO CHOVÁNÍ.....	15
2.1.1 Sňatečnost.....	19
2.1.1.1 Sňatková tíseň.....	25
2.1.1.2 Kohabitace.....	27
2.1.2 Porodnost.....	32
2.1.3 Demografické změny aneb obavy z vymření národa.....	37
3. PŘEDSTAVY MLADÝCH LIDÍ O SVÉM BUDOUCÍM ŽIVOTĚ.....	39
3.1 MLADÍ LIDÉ.....	40
3.2 ŽIVOTNÍ PLÁNY.....	41
3.2.1 Studium.....	41

3.2.2 Budování kariéry.....	42
3.2.3 Cestování.....	44
3.2.4 Věnovat se zálibám.....	45
3.2.5 Oženit se - vdát se.....	45
3.2.6 Mít děti.....	46
3.3 ROLE BYDLENÍ V ŽIVOTNÍCH PLÁNECH.....	47
3.4 PREFERENCE ZPŮSOBU ŽIVOTA.....	50
3.5 PŘEDSTAVY O MANŽELSTVÍ.....	51
3.5.1 Motivy k uzavření sňatku.....	52
3.5.2 Podmínky pro uzavření sňatku.....	53
3.5.3 Nejvhodnější věk pro uzavření manželství.....	53
3.5.4 Představy o budoucím partnerovi.....	54
3.6 POSTOJE K DĚTEM.....	56
3.6.1 Děti narozené mimo manželství.....	57
3.6.1.1 Osamělé matky.....	58
3.6.2 Nejvhodnější věk pro narození prvního dítěte.....	58
3.6.3 Plánování počtu dětí.....	59
3.7 NÁZORY MLADÝCH LIDÍ NA NESEZDANÁ SOUŽITÍ.....	60
<u>ZÁVĚR.....</u>	62
<u>SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY</u>	64
<u>PŘÍLOHA.....</u>	66

Úvod

„Rodina“ je slovo, bez kterého bychom se asi sotva obešli. Pod tímto pojmem si člověk bez hlubšího přemýšlení nepochybně představí rodiče a sourozence. Ale toto slovo přece znamená mnohem více.

Rodina jako malá skupina osob je základní jednotkou lidské společnosti, ale také instituce zajišťující lidskou reprodukci, důležitou pro udržení lidstva. Rodina se snaží utvářet z člověka bytost organickou i kulturní a předává svou tradici dalším generacím. Je tedy prvním modelem společnosti, se kterým se jedinec setkává.¹

Rodina je bezpochyby nenahraditelnou institucí, která poskytuje svým členům ochranu a dává jim pocit bezpečí. Plní tedy mnoho funkcí. Mnohé z toho, co ale dříve rodina vykonávala sama, třeba přípravu dětí na budoucí povolání, předala státním institucím.

Jako tradiční fungující prototyp rodiny bychom mohli označit tzv. manželskou rodinu, která vychází z křesťanské tradice hlásající nezrušitelnost závazku. Od počátku 20. století však došlo ve vývoji rodiny k velkým změnám. Z vícegeneračních rodin se postupně vytvářely tzv. nukleární rodiny.

Samozřejmě, že se tato moderní rodina alespoň částečně podobá rodině tradiční. Obě jsou založeny na potřebě biologické a sociální reprodukce ve společnosti. V současné době už ale není rodina především společenstvím majetku a sdíleným hospodářstvím, tak jako tomu bylo dříve, kdy byl sňatek uzavírán většinou za účelem získání nějakého majetku. Na rozdíl od tradiční rodiny se moderní rodina stále více zaměřuje i na vztahy mezi členy rodiny a na vzdělání, proto bychom ji mohli pojmenovat také jako „vychovávající“ nebo

¹ Viz Matoušek, O.: Rodina jako instituce a vztahová síť, Praha, SLON, 2003, str. 9-10. ISBN 80-86429-19-9.

„citová“. Přesto však můžeme říci, že zůstává stále důležitým místem, kde jedinec prochází prvními fázemi socializace a kde se mu dostává podpory a péče od ostatních.

Založení rodiny vždy bylo spojeno se sňatkem, který však v současné době přestává být institucí znamenající počátek společného života. Manželství je pro mladé lidi spíše řešením až tehdy, když chtějí mít děti. Už pro ně není zkrátka atraktivní, protože ukládá každému již předem určené role. Nabízí se tu proto zcela logicky otázka, zda-li je manželství rodičů pro vývoj jejich dítěte tou jedinou a nejvýhodnější možností. Pravděpodobně ano, ale v posledních letech nalézáme zejména u mladé generace projevy rezignovanosti na manželství. Proč se tak děje? Selhalo snad manželství jejich rodičů? Východiskem může být tzv. nesezdané soužití, které je chápáno jako svobodnější forma soužití. Blíží se tedy konec rodiny?

V této diplomové práci se budu snažit zjistit, jak současná mladá generace pohlíží na rodinu a manželství. Teoretický rámec diplomové práce budou tvořit sociologické teorie rodiny, na jejichž základě můžeme odvodit další vývoj rodiny. Převážná část práce však bude zaměřena na hodnocení instituce rodiny mladými lidmi v současné české společnosti. Každá mladá generace si totiž vytváří své vlastní představy o budoucnosti, mezi které patří samozřejmě i představy o způsobu rodinného života. Zda-li zůstává manželství a rodina středem jejich životní dráhy, je otázkou, kterou se pokusím odhalit na následujících stránkách.

1. Sociologické teorie rodiny

Sociologickým teoriím rodiny se začíná věnovat velká pozornost zejména v 19. století, přestože snaha vysvětlit, na čem je založena lidská reprodukce, se objevuje už od počátku lidstva. Dávno před tím, než člověk dovedl psát, se snažil zanechat svým potomkům zprávu o struktuře rodiny. Takže už v těchto dobách můžeme najít jakousi teorii rodiny. Bohužel nevysvětluje a nehodnotí, což nám právě umožňují sociologické teorie z 19. století, ale spíše více z 20. století. Především na konci 50. let 20. století, kdy se objevují tzv. „velké teorie“ se do pozadí dostávají pouze spekulativní teorie, které jsou nahrazeny popisnými pracemi. Velkého úspěchu dosáhl zvláště strukturální funkcionalismus v čele s Talcottem Parsonsem. 60. – 70. léta 20. století znamenala další formulace sociologických teorií rodiny jako např. teorie sociální směny nebo teorie sociálního konfliktu, aj. , které se snažily konkurovat strukturálnímu funkcionalismu; avšak tak velký úspěch, jakého dosáhla právě tato teorie, už nebyl zopakován. Od této doby už nedošlo k formulování dalších sociologických teorií a naopak byl tento jednotný pohled na rodinu nahrazen sledováním jednotlivých jevů rodinného chování.²

1.1 Klasické teorie rodiny

1.1.1 Historicko-právní škola

Od počátku 60. let 19. století docházelo k velkému počtu výzkumů rodiny, jejichž otázkami se historicko-právní škola zabývala. Na základě těchto výzkumů došli autoři této školy ke zjištění, že právní normy ovlivňují rodinné, rodičovské, ale i sexuální chování lidí. V primitivních společnostech je subjektem práva rodinné společenství, v němž žijí rodiče s ženatými syny, tzv. velkorodiny. Se zánikem feudalismu se ovšem tato

² Viz Možný, I.: Rodina a společnost, Praha, SLON, 2006, str. 16-18. ISBN 80-86429-58-X.

příbuzenská rodina rozpadá a v nově se rodící společnosti je hlavní pozornost věnována jedinci a jeho schopnostem. Nejvýznamnějším představitelem historicko – právní školy byl profesor občanského práva v Cambridge **Henry Summer Maine**.³

V 2. polovině 19. století je považována rodina za instituci, která vznikla historickým vývojem a už není chápána jako přirozená jednotka. **Herbert Spencer** se ve svém díle *O studiu sociologie* zabývá myšlenkou, že se společnost řídí zákonitostmi růstu systémů. Pokud chceme těmto formám rodinného života porozumět, tak je musíme pozorovat od nejprimitivnější společnosti. Řada autorů se chopila možnosti přenesení darwinistických pojmů na historii společnosti a také na rodinu a manželství. Výsledkem byla snaha vytvořit teorii o vývoji forem rodiny od prehistorických dějin lidstva až do současnosti. K těmto snahám významně přispěly i zprávy cestovatelů, kteří zkoumali život zatím nedotčených civilizací, na jejichž základě mohli autoři této školy popsat nejprimitivnější společnosti.⁴

1.1.2 Teorie rodiny podle Émile Durkheima

Teorií rodiny se zabýval také tento významný sociolog. Ve své studii *Manželská rodina*, která vyšla až posmrtně r. 1921, staví do protikladu soudobou manželskou rodinu a tradiční patriarchální rodinu. Soudobá manželská rodina vzniká podle Durkheima jako důsledek oddělení se nukleární rodiny z příbuzenské rodiny. Jakmile již není vlastnictví vázáno na dům, může mít každý člen rodiny svůj vlastní majetek. Děti brzy opouští domov a jádro manželské rodiny pak tvoří pouze manžel a manželka. Vypadnutí jednoho z členů rodiny může vést až k rozpadu manželské rodiny. Durkheim se snažil podpořit takto ohroženou rodinu a navrhoval upevňovat zaměstnanecké spolky, které pak mohou do jisté míry převzít úlohu rodiny.⁵

³ Viz Možný, I.: Sociologie rodiny. 2. vydání, Praha, SLON, 2002, str. 24-25. ISBN 80-86429-05-9.

⁴ Viz Možný, I.: Rodina a společnost, Praha, SLON, 2006, str. 32-33. ISBN 80-86429-58-X.

⁵ Viz Možný, I.: Rodina a společnost, Praha, SLON, 2006, str. 34. ISBN 80-86429-58-X.

1.1.3 Sociálně kritické studie rodiny

Období středověku bylo dobou plnou náboženské víry, což se odráželo i ve způsobu rodinného života. S nástupem novověku dochází k industrializaci zemědělského venkova. Cílem studií již nejsou velké příbuzenské rodiny žijící na venkově, ale středem pozornosti se stává městská rodina. Lidé se v této době často rozhodovali vstoupit do manželství, protože jim poskytovalo jistotu a sloužilo jako ochrana před vládnoucími poměry.

1.1.4 Frédéric Le Play a počátky empirických výzkumů

Frédéric Le Play je autorem knihy *Evropští dělníci*, ve které zkoumá sociologické aspekty rodiny. V této studii popisuje život 36 hornických rodin. Tomu předcházela jeho návštěva německého pohoří Harz, kde pozoroval rodiny německých horníků. Aby mohl získat nějaké informace o rodině, musel se seznámit s jejich rodinným rozpočtem, proto také žil většinou s nějakou rodinou jako podnájemník a sledoval, jak tyto rodiny hospodaří s penězi.⁶

Na základě svých monografií rozlišil 3 typy rodin: patriarchální velkorodinu, nestabilní a rozvětvenou rodinu.⁷

1) Patriarchální velkorodina (famille parentale)

Tento typ rodiny je typický pro zemědělsky hospodařící obyvatele východní Evropy. Patriarchální rodina měla několik členů, kteří museli pracovat bez jakéhokoli nároku na odměnu. Rodinné společenství tvořily většinou 4 generace s více nukleárními rodinami. Charakteristickým znakem pro tuto rodinu byla vysoká stabilita rodiny. Díky této jistotě

⁶ Viz Možný, I.: Rodina a společnost, Praha, SLON, 2006, str. 37. ISBN 80-86429-58-X.

⁷ Viz Možný, I.: Rodina a společnost, Praha, SLON, 2006, str. 38-39. ISBN 80-86429-58-X.

vstupovali lidé do manželství, které se mimo jiné řídilo tradicemi. Rodina podporovala především sociálně slabší členy rodiny.

2) Nestabilní rodina (famille instable)

Nestabilní rodina vznikla jako následek individualismu. Tento typ bychom mohli najít spíše u obyvatel západní Evropy. V nestabilní rodině žijí pouze rodiče a neprovdané děti. Mladí lidé brzy vstupují do manželství a hned po sňatku opouští dům. Už není důležitá otcovská autorita. U tohoto rodinného typu již mizí ochrana slabších členů rodiny. Rodina už nemá svou stabilitu.

3) Rozvětvená rodina (famille souche)

Tuto rodinu objevil Le Play v severním Německu (u malých vlastníků půdy). Jejím základem je rodinný dům, kde zůstává nejstarší syn, přestože se oženil a založil svou vlastní rodinu. Jeho rodina se stává jádrem, přebrala veškeré povinnosti a je odpovědná za zachování tradic. Nejstarší syn dostává rodinné jmění, ale s tím je spojena i povinnost podporovat své rodiče a sourozence. Podle Le Play je nerozdělený majetek zárukou míru a přispívá k dobré morálce, pořádku a radosti.

Měšťanská rodina 19. století se vyznačovala jednak svou funkčností, ale také stabilitou, kterou nemohly narušit ani kontakty s jinými kulturami. Tento model monogamické, dvougenerační rodiny, který byl až do poloviny 20. století závazný, se rozšířil do celé společnosti. Sociologie rodiny však pochopila, že nemůže budovat svou teorii výlučně na základě tohoto modelu, přestože zůstává vzorem pro většinu populace. Musela přijmout i další varianty rodiny, četné zejména mimo střední třídu.⁸

⁸ Viz Možný, I.: Rodina a společnost, Praha, SLON, 2006, str. 24. ISBN 80-86429-58-X.

1.2 Velké teorie rodiny – 50. léta 20.st.

Válka sebou přinesla smrt statisíců mužů; mnoho žen zůstalo ovdovělých a musely vychovávat sirotky bez otců. Kromě těchto ovdovělých žen bylo ale také spousta těch, které by rády rodinu založily, ale kvůli nedostatku mužů, kteří bojovali ve válce, nemohly. V průběhu válečných let se ve všech bojujících zemích nerodily téměř žádné děti. Kromě těchto ztrát došlo i ke snížení rodin v důsledku jejich vyvraždění. Na druhé straně dosáhla válka toho, že se rodiny ve světě plném krutosti znovu semkly a její členové se snažili nalézt ztracenou nejistotu v rodinném kruhu. Přestože se mnoho rodin sblížilo, některým párům bohužel válečné odloučení neprospělo. Po letech samoty se znovu setkali a pokoušeli se začít znovu, avšak se to nepodařilo a mnohé rodiny se rozpadly. Totalitní fašistické a nacistické režimy si rodiny vůbec nevážily, protože viděly v rodině podněcovatele nerovnosti. Přesto všechno se po válce stává rodina základem společnosti; snažila se dohnat vše, co válkou zameškala. Bohužel v každé zemi probíhal vývoj jinak, tudíž ani rodiny nemohly vypadat ze socio-demografického hlediska stejně. Ve východní Evropě ještě existovaly rozšířené rodiny, zatímco na západě již téměř vymizely.⁹ V 50. letech 20. století tedy dochází k pokusům formulovat další teorie rodiny.

1.2.1 Strukturální funkcionalismus

Hlavním představitelem strukturálního funkcionalismu byl **Talcott Parsons**. Při budování teorie rodiny vycházel z poznatků americké rodiny 50. let, která byla představována medií jako šťastný pár vychovávající své děti žijící na předměstí v domku. Podle Parsonse byla tato rodina nukleární rodinou s jasným rozdělením mužských

⁹ viz Sullerotová, E.: Krize rodiny, Praha, Karolinum, 1998, str. 7-13. ISBN 80-7184-647-3.

a ženských rolí. Otec-manžel je nadřazený, řídí činnosti rodiny. Téměř stejnou funkci plní matka-manželka, která ale spíše zajišťuje citové zázemí ostatním členům rodiny.¹⁰

1.2.2 Teorie manželské rodiny

Pojem manželská rodina¹¹ můžeme najít u **Williamu J. Gooda**, kterého zajímal rodinný život ve své „ideál-typičnosti“. Zkoumal rodinné chování na rozdíl od Parsonse, pro kterého byla rodina pouze sociální skupinou plnící různé funkce v sociálním systému.

Podle Gooda bylo po rodinný život v západních společnostech charakteristické hlavně vyloučení širšího okruhu příbuzných z každodenních aktivit manželského páru a jejich dětí. Trendem se staly velké venkovské rodiny, které se orientovaly na výkon a nespolehaly právě na podporu příbuzenstva. Věk pro sňatek a založení manželské rodiny byl vyšší, ale pro partnery znamenal jistotu. Tento typ rodiny je vhodný spíše pro průmyslovou společnost. Odpůrcem této myšlenky byl Le Play, pro kterého znamenala industrializace zánik tradiční rodiny.¹²

1.2.3 Kritické teorie modelů z 50. let

Autoři 60. let 20. století kritizovali především Parsonse, protože jeho teorie rodiny očekávala, že rodina bude jako uzavřený kruh, kde se rodiče starají o své děti a nepotřebují pomoc od ostatních.

¹⁰ viz Goody, J.: Proměny rodiny v evropské historii, Praha, Nakladatelství Lidové noviny, 2006, str. 169 – 170. ISBN 80-7106-396-7.

¹¹ vzniká svobodnou volbou a je založena na vzájemné přitažlivosti partnerů (Možný, 2002)

¹² Viz Možný, I.: Sociologie rodiny. 2. vydání, Praha, SLON, 2002, str. 50. ISBN 80-86429-05-9.

Michael Young a **Peter Willmott** zkoumali chudé dělnické rodiny ve východním Londýně a jejich výsledky dokázaly, že mezi mladými matkami a jejich matkami byly stále silné vztahy, přestože už spolu nebydlely. Tím vyvrátili Parsonsovu teorii o rodině.¹³

Dalšími významnými autory, kteří chtěli dokázat nepřesnost Parsonsovy teorie byli **Colin Rosser** a **Christopher Harris**, kteří studovali rodiny z městečka v jižním Walesu. Rodinu viděli jako určitý svazek, který vzniká po sňatku dětí mezi generacemi. Takže opět dokázali, že rodina je závislá na ostatních příbuzných.¹⁴

Colin Bell se zabýval vztahy mezi generacemi. Do svých úvah zapojil myšlenku mobility rodiny. Rozdělil středostavovskou rodinu na měšťanské rodiny, jejíž členové pracovali v rodinné firmě, která byla budována 2 – 3 generacemi a na kariérové rodiny, kde muž, jako hlava rodiny, dostává nabídku lepšího místa, a tak se celá rodina včetně ženy a dětí stěhuje; rodina je ale stále i na dálku podporována prarodiči.¹⁵

Výraznou postavou, která kritizovala modely rodiny je **Eugene Litwak**. Nesouhlasil s názorem, že vztahy mladých lidí se svou rodinou můžou bránit profesionálnímu vzestupu a jejich celkové mobilitě. Tvrdil, že podpora rodičů je při vzestupu mladé rodiny velmi důležitá. Rodiče se snaží, aby jejich dospívající děti měly dobré povolání a založily svou vlastní rodinu. Litwak je přesvědčen, že nejlepším typem soudobé rodiny ve vyspělých společnostech je modifikovaná rozšířená rodina.¹⁶

¹³ Viz Možný, I.: Sociologie rodiny. 2. vydání, Praha, SLON, 2002, str. 51. ISBN 80-86429-05-9.

¹⁴ Viz Možný, I.: Sociologie rodiny. 2. vydání, Praha, SLON, 2002, str. 52. ISBN 80-86429-05-9.

¹⁵ Viz Možný, I.: Rodina a společnost, Praha, SLON, 2006, str. 60. ISBN 80-86429-58-X.

¹⁶ je termín označující určitý typ rodinné spolupráce, Litwak tento termín ukazuje na rodinách imigrantů v Irsku. Ty rodiny, které přišly jako první, zvaly poté, co poznaly tamější poměry své příbuzné a pomáhaly jim se usadit. (Možný, 2002)

1.3 Teorie rodiny po rozpadu klasických teorií

50. a 60. léta bychom mohli označit za „zlatou éru rodiny“. S koncem války došlo k rozkvětu všech oblastí života. Často se v časopisech a televizi objevovala šťastná rodina plná úsměvů. Tento rozmach bohužel netrval dlouho. Končí začátkem 70. let, kdy všechno nabírá rychlý obrat. S využíváním nových technologií jsou kladeny stále větší nároky. Na konci 80. let se sociální stát dostává do potíží. Lidé jsou často bez práce, propadají zoufalství. To vše působí na ekonomiky států. Západní společnost už nestačí pokrokům asijských států. Tato situace v ekonomickém životě lidí se odráží i na demografických datech. Klesá počet lidí, kteří by chtěli uzavřít manželství a posléze založit rodinu. Naopak roste počet rozvedených.

1.3.1 Teorie sociální směny

Teorie sociální směny se objevuje na počátku 20.století. Autoři této školy jsou přesvědčeni, že lidé se snaží dosáhnout co největšího prospěchu. Tuto tendenci můžeme pozorovat i u rodiny, která je chápána spíše jako individuální skupina. Důležitý je tedy člověk jako individuum, které ale žije v určitém sociálním prostředí. To znamená, že jsme závislí na druhých.¹⁷

1.3.2 Teorie systémů a symbolické interakce

V systémové teorii byl kladen velký důraz na komunikaci jako nejčastější lidskou interakci, důležitou i pro rodinu. Rodinu jako komunikační systém, kde dochází ke komunikaci viděl i **Gregory Bateson**. V 70. letech se systémová teorie rodiny rozvinula v teorii rodinných procesů, která chápe rodinu jako cílově orientovaný systém, v němž členové rodiny usilují o kontrolu a přístup k moci a citům. Sociologii rodiny obohatila

¹⁷ Viz Možný, I.: Rodina a společnost, Praha, SLON, 2006, str. 69-71. ISBN 80-86429-58-X.

i teorie symbolického interakcionismu, a to zejména konceptem sociální role. Především v 70. a 80. letech 20. století se uplatnil při studiu tehdejšího nástupu žen a matek do placeného zaměstnání. Nové role totiž mohou rozšířit zkušenost aktéra, učí ho nové dovednosti, které se mu pak hodí při výkonu všech ostatních rolí, jež jsou zvládnány snadněji.¹⁸

1.3.3 Teorie konfliktu

60. léta byla považována za velmi neklidná léta. Mladí studenti se bouřili, stavěli barikády a tyto snahy daly podnět pro vznik této teorie, která ale bohužel postrádala jeden ze základních znaků velkých teorií a to vnitřní ucelenost. Jedním z významných představitelů teorií konfliktu byl **Ralf Dahrendorf**, který zastával názor: „Kde je společnost, tam je i konflikt.“¹⁹ Rodinu pak bylo možno podle Dahrendorfa chápat jako systém orientovaný k usměrňování konfliktu.

Velký vliv na tuto teorii měla tzv. **Frankfurtská škola**, jejímž zakladatelem byl **Max Horkheimer**, který také významně přispěl do sociologie rodiny. Upozornil na fakt, že tradiční rodina a kapitalistická společnost se vzájemně podmiňují.²⁰ Dalším významným autorem této školy byl **Herbert Marcuse**, který pozoroval, jak se člověk a společnost navzájem ovlivňují.

Podnět pro přemýšlení o rodině dala **francouzská historická škola Annales**, která viděla rodinu jako součást, ale i jako produkt historie každé společnosti.

¹⁸ Viz Možný, I.: Rodina a společnost, Praha, SLON, 2006, str. 74-76. ISBN 80-86429-58-X.

¹⁹ Citováno dle: Možný, I.: Sociologie rodiny. 2. vydání, Praha, SLON, 2002, str. 69. ISBN 80-86429-05-9.

²⁰ Viz Možný, I.: Rodina a společnost, Praha, SLON, 2006, str. 82. ISBN 80-86429-58-X.

Knihy, které vznikly v tomto období, umožnily nový pohled na rodinu. Odráží se v nich nejen soukromý život lidí, ale i vzájemné propojení rodiny a společnosti. Lidé už podle nich netoužili po udržení stabilní vícegenerační rodiny. Shromáždily důkazy o tom, že tradiční evropská rodina je rodinou nestálou. Dnes jsou indikátorem nestability rodiny rozvody, ale autoři této doby dokázali, že i tehdy nebyla rodina tolik stabilní. Dříve byla rodina chápána jako ekonomická jednotka, která měla udržet chod domácnosti, ale dnešní rodina je důležitá pro své citové zázemí.

Autoři jako **Jacquese Donzelot** a **Christopher Lasch** poukazují na to, že rodina předala některé své funkce ostatním institucím, ale díky své závislosti na těchto institucích a otevřenosti vůči masmédiím, už nedokáže udržet hranici svého soukromí.²¹

Velký přínos pro sociologii rodiny měla konfliktní sociologie **Randalla Collinse**, který už neviděl rodinu jako soukromou oblast, kterou je nutno oddělit od okolí. Podle něho je sňatek velmi důležitý. Na jeho základě vzniká manželství, kde mají partneři exklusivní právo na sexuální život. Pokud dojde k narušení tohoto práva, má člověk nárok se odvolat ke státu. Kromě tohoto erotického vlastnictví rozeznává Collins také generační vlastnictví. Toto vlastnictví spočívá v právu rodičů „vlastnit“ své děti a s tím je i spojeno právo vybrat svým dětem toho, po jehož boku mají strávit svůj život. Nerovnoměrné je podle Collinse i právo muže a ženy disponovat vším ve společné domácnosti.²²

Teorie konfliktu měla velký přínos pro sociologii rodiny. Ukázala, že jaká je společnost, taková je i rodina a naopak. Rodina se dostala do popředí veřejného zájmu. Mimo to upozornila, že díky historickému původu evropské rodiny můžeme pochopit některé skutečnosti, které byly doposud nevysvětlitelné.

²¹ Viz Možný, I.: Sociologie rodiny. 2. vydání, Praha, SLON, 2002, str. 72-73. ISBN 80-86429-05-9.

²² Viz Možný, I.: Sociologie rodiny. 2. vydání, Praha, SLON, 2002, str. 74. ISBN 80-86429-05-9.

1.4 Sociobiologie

Sociobiologie ovlivňuje sociologické myšlení od přelomu 70. a 80. let. Samozřejmě, že pokusy nějakým způsobem vysvětlit vznik společnosti z hlediska biologie člověka, se už objevují dříve, ale většinou ztroskotávají na nedostatečné úrovni biologického poznání.

S významnými závěry přišel **Edward O. Wilson**. Vyšel ze skutečnosti, že to „co umíme a jací jsme, získáváme ze své kultury učením, ale jsme biologicky determinováni.“²³

Wilson se zasloužil i o přínos pro sociologii rodiny. Podle něj je jednou ze základních schopností člověka uložených v genové výbavě i schopnost naučit se navazovat individualizované sociální vztahy. Tím se člověk liší od ostatních tvorů. Jako modelový sociální vztah je možno chápat vztah dítěte k matce, na kterém se dítě naučí, co vůbec individualizovaný vztah je.²⁴

Sociobiologie zpochybnila, že by mohla být párová monogamická rodina prostředkem k přirozenému zajištění lidské reprodukce. Kromě toho také dokázala, že základním vztahem v rodině není vztah muže a ženy, ale vztah matka – dítě.

50. až 80. léta 20. století zdůraznila celý proces zrání moderní doby. Rodina se ještě pokusila obnovit své centrální postavení ve společnosti i svou tradiční vnitřní harmonii a pevnou hierarchii. Jenže v průběhu 60. let vstupují do společnosti v západní Evropě, v USA i u nás mladí lidé narození těsně po druhé světové válce. Tato silná generace byla velmi sebevědomá a snažila se prosadit svůj systém hodnot. Ve společnosti vládla představa o rozkvetu pevné a šťastné dvougenerační rodiny, která žila v rodinném domku

²³ Citováno dle: Možný, I.: Sociologie rodiny. 2. vydání, Praha, SLON, 2002, str. 75. ISBN 80-86429-05-9.

²⁴ Viz Možný, I.: Sociologie rodiny. 2. vydání, Praha, SLON, 2002, str. 76. ISBN 80-86429-05-9.

na předměstí s alespoň třemi dětmi. Právě ale konec tohoto desetiletí započal nový trend ve snižování počtu dětí v rodině. Děti, které dospívaly v 50. letech, si mimo jiné kladly otázky zabývající se smyslem tradiční rodiny. Ve společnosti se objevila vlna sociálních nepokojů, ale i posledního vzestupu velkých ideologií. Pod vlivem marxismu a feminismu byla tradiční rodina označována za ideologický, utlačující koncept. Právě radikální kritika rodiny prokázala, že instituce, která byla považována za snad nejstabilnější výtvar naší civilizace, se od konce první světové války podstatně změnila a dále mění. V druhé polovině 20. století si monogamická párová rodina snažila zachovat monopol na legitimizaci plození dětí. To však do jisté míry nedokázala udržet, protože od počátku 70. let začal ve všech okolních společnostech prudce stoupat počet nemanželských dětí. Tradiční rodina přispívala ke stabilitě společnosti i tím, že výběr budoucího partnera byl v rukou rodičů, kteří dobře zvažovali, zda-li je uvažovaný partner vhodný z hlediska zachování společenského postavení rodiny i jejího majetku. Individualismus a zejména akt svobodné volby způsobily podstatné oslabení vlivu rodiny. Rozvoj institucí a prohlubující se dělba práce zapříčinily, že rodina přišla o řadu tradičních funkcí. Nejprve se vzdálil rodině zaměstnaný muž. Vzdělání pak převzala škola a média zrušila monopol rodiny na jejich socializaci k respektovaným hodnotám a správnému životnímu stylu. Lékaři, nemocnice a síť sociálních zařízení převzaly od rodiny péči o nemocné, staré a postižené. Rodině tedy zůstala funkce zajistit svým členům zábavu, ale hlavně poskytnout citové zázemí. Kromě muže, který se vzdálil rodině, už od konce padesátých let opouštějí domácnost i ženy, pro které se stává profesní kariéra důležitou. Tyto změny ale vyvolaly nutně další změny, takže ani moderní rodina se neudržela a přichází postmoderní individualizovaná rodina...²⁵

Rodinu zasáhla v druhé polovině 20. století řada změn, takže ani sociální teorie rodiny nemohla zůstat u svých tradičních teorií. Bohužel už dnes jednotná sociologická teorie rodiny neexistuje a jsou sledovány pouze jednotlivé sociologické jevy rodinného chování lidí.

²⁵ Viz Možný, I.: Rodina a společnost, Praha, SLON, 2006, str. 20-25. ISBN 80-86429-58-X.

2. Česká rodina

Vývoj české rodiny a společnosti vůbec byl poznamenán čtyřicetiletou izolací od západních států. Až 90. léta 20. století sebou přinesla změnu v ekonomické, sociální a politické oblasti a nezůstala bez odrazu ani v charakteru reprodukčního chování populace. Česká republika se po politickém převratu v roce 1989 otevřela světu a tím se změnily i podmínky pro českou rodinu.

V poslední třetině minulého století se v reprodukčním a rodinném chování objevují nové trendy, které podstatně ovlivňují mladé lidi a jejich představy o budoucnosti. Ve vývoji rodinného chování u nás lze pozorovat dvě základní tendence. Ubývá mladých lidí, kteří by chtěli uzavřít sňatek a zároveň každým rokem klesá počet narozených dětí. Tuto situaci mohla způsobit jednak zvýšená nabídka možností seberealizace jednotlivce a nebo také tísnivá situace s byty. Pro někoho možná zdánlivě nesouvisející skutečnosti, které mohou ale vést k odkladu založení nové rodiny a k odkladu úvah o prvním dítěti.²⁶ Nelze opomenout, že dochází i k omezování počtu dětí v rodině. Někteří se dokonce rozhodli pro celoživotní bezdětnost. Přibývá také počet párů, které spolu žijí bez legálního sňatku. Tohle všechno sebou přináší změny ve sňatkovém rozhodování a v reprodukčních strategiích, které budou mít dopad na další změnu vnitřní struktury české rodiny.

2.1 Vývoj demografického chování

20. století je možno rozdělit z hlediska vývoje rodinného chování do 3 základních etap. Do první z nich bychom mohli zařadit období od roku 1918 až do konce 2. světové války. Druhou etapu tvoří celá socialistická éra a třetí fází můžeme nazvat vývoj od roku 1990 až po současnosti.

²⁶ Viz Večerník, J.: Zpráva o vývoji české společnosti 1989 – 1998. 1. vydání, Praha, Academia, 1998, str. 92. ISBN 80-200-0703-2.

Typickým znakem pro první období je zvýšení počtu lidí vstupujících do manželství. Nahradil se tak pokles intenzity některých demografických jevů (např. sňatečnosti a porodnosti) během válečných let. Např. v roce 1917 bylo uzavřeno pouze 39 639 sňatků a narodilo se celkem 130 535 dětí, naopak po skončení první světové války (např. v roce 1920) se uzavřelo 135 714 manželství a přišlo na svět celkem 251 462 dětí.²⁷ Změnu přinesl i nový právní zákon, který snížil minimální věk pro vstup do manželství na 21 let a povolil tzv. „rozvod od stolu a lože“. Mimo jiné mohli tito rozvedení lidé znovu vstoupit do nových manželství. Hospodářská krize roku 1935 však zbrzdila veškerý vývoj sňatečnosti. Zajímavá situace nastala za 2. světové války, kdy se dalo očekávat pokles sňatečnosti, ale opak byl pravdou, např. v roce 1940 byl uzavřen relativně vysoký počet sňatků (115 261).²⁸ Důvodem byla snaha vyhnout se pracovnímu nasazení, a proto mladí lidé vstupovali do manželství a snažili se co nejrychleji založit rodinu.²⁹ Na rozdíl od většiny evropské populace nechyběli u nás po válce potencionální otcové, takže se dostavila vlna poválečných porodů zvaných „baby-boom“. Hranice počtu narozených dětí opět překročila dvoutisícovou hranici, v roce 1946 se narodilo celkem 213 850 dětí.³⁰

Česká rodina vždy patřila k tzv. „západoevropskému typu rodiny“³¹, který se vyznačoval vyšším věkem prvního sňatku obou partnerů. Vyšší věk při uzavírání prvního sňatku byl důsledkem toho, že sňatek uzavírali lidé, kteří měli zajištěné bydlení. Aby si mladí lidé vydělali na budoucí bydlení, žili často před uzavřením sňatku ve službě u cizích lidí. Tento způsob zakládání rodin vedl ke značným podílům trvale svobodných lidí.

²⁷ URL: http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/obyvatelstvo_hu

²⁸ URL: http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/obyvatelstvo_hu

²⁹ Dimitrová, M. Studie: Manželství a jeho význam v pojetí české veřejnosti [online]. Praha: Centrum pro výzkum veřejného mínění, Sociologický ústav AV ČR, 2006 [cit. 2008-03-04]. Dostupné na WWW: <http://www.cvvm.cas.cz/upl/nase_spolecnost/100074s_MANZELSTVI.pdf>.

³⁰ URL: http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/obyvatelstvo_hu

³¹ Česká společnost náležela podle Hajnalovy typologie k západoevropskému typu rodiny. Platnost Hajnalovy linie (dělicí od 16. století západoevropský a východoevropský typ, který vede na spojnici měst Petrohrad – Terst) zrušilo nové uspořádání po 2. světové válce a Česká republika byla pod vlivem východoevropského komunistického režimu. (Večerník, 1998)

Většina, i když ve vyšším věku, rodinu založila. Typická pro tento typ byla nukleární rodina. Od poloviny 60. let se v České republice stejně jako ve všech ostatních socialistických zemích vytvořil tzv. „východoevropský model demografického chování“, který byl charakterizován nízkým věkem manželů (u mužů 26 let a u žen 21 let). Sňatek nebyl podmíněn ekonomickou závislostí jedince a proto mohl být uzavírán v nízké věku. Po uzavření sňatku žili mladí manželé často v širší vícegenerační rodině, v jejímž čele stál nejstarší člen. Žena se obvykle stěhovala do domácnosti svého budoucího muže. Sociální politika „východoevropského typu rodiny“ se zaměřovala především na podporu sňatečnosti a porodnosti podle zásady „čím dříve, tím lépe“. Tak vznikla větší pravděpodobnost, že manželský pár přivede na svět více dětí.³²

Paradoxem je, že po nástupu komunismu dochází k poklesu porodnosti, přestože je politika zaměřena právě na plození většího počtu dětí. Proti tomuto trendu byla brzy nasazena opatření, která zastihla silné ročníky matek narozených z poválečné vlny na počátku 50. let. Tyto ženy se rozhodovaly o narození druhého a třetího potomka.³³ Na počátku 70. let vytvořila socialistická společnost mladým lidem dobré podmínky pro založení rodiny, např. výhodné novomanželské půjčky, prodlužující se mateřská dovolená nebo rozvinutá síť jeslí a mateřských škol. Tato politika vytváření sociálních jistot měla odvést mladé lidi od angažování se v politické činnosti.³⁴

Od poloviny 60. let docházelo ke změnám, které jsou označovány jako druhý demografický přechod. Během prvního demografického přechodu, který probíhal v západních průmyslových zemích již od počátku 19. století a pokračoval ještě v prvních desetiletích 20. století, klesla úmrtnost a porodnost a naopak vzrostly náklady na výchovu

³² Viz Večerník, J.: Zpráva o vývoji české společnosti 1989 – 1998. 1. vydání, Praha, Academia, 1998, str. 100-101. ISBN 80-200-0703-2.

³³ Viz Večerník, J.: Zpráva o vývoji české společnosti 1989 – 1998. 1. vydání, Praha, Academia, 1998, str. 94. ISBN 80-200-0703-2.

³⁴ Viz Fialová, L. a kol.: Představy mladých lidí o manželství a rodičovství. 1. vydání, Praha, SLON, 2000, str. 11. ISBN 80-85850-87-7.

dítěte.³⁵ Pro druhý demografický přechod je příznačné snížení množství mladých lidí vstupujících do manželství. Právní manželství začalo být nahrazováno tzv. nesezdanými soužitími. K těmto změnám demografického chování západoevropských populací docházelo díky nové společenské situaci. Větší důraz byl kladen na individualismus a také se důsledněji prosazovala emancipace žen. Mladé lidi mnohem více lákalo studovat na vysokých školách, protože chtěli mít lepší životní úroveň. Nízké sňatečnosti nahrávala i zvyšující se nezaměstnanost mladých lidí, kteří byli opatrnější v rozhodování o sňatku a narození dítěte.³⁶

Tento proces se dostává se zpožděním i do České republiky. Po listopadu 1989 prošla česká společnost také populačními změnami, jinými slovy druhým demografickým přechodem. Po pádu komunistického režimu dochází k přeměně reprodukčního chování. Politický převrat znamenal otevření hranic, rozšíření možnosti seberealizace, nastolení nové ekonomické situace, zrušení novomanželských půjček apod., což vedlo ke snižování úrovně sňatečnosti, která se vlastně udržela až do současnosti. Uvedenou tendenci dokresluje tabulka č. 1, ze které je zřejmé, že ubývá sňatků především u nejmladší věkové kategorie (15-24 let), a to jak u mužů, tak i u žen. 25. – 29. rok života se stále více stává rokem, kdy muži i ženy vstupují do manželství (tab. 1). Se snižující se sňatečností mladých mužů a žen, klesá i porodnost. Tento jev způsobuje, že se snižuje celkový počet obyvatelstva. To může vyvolat obavy z negativních dopadů na ekonomiku, protože v důsledku menšího počtu mladých věkových skupin zestárne pracovní síla a tím se sníží efektivita práce. Tento demografický fakt by měl být ale vynahrazen vyšší úrovní vzdělání.

Přes všechna negativa dosáhlo smýšlení české veřejnosti určitého posunu. Antikoncepce se stala běžně užívaným prostředkem, který zabraňuje nechtěným

³⁵ McLanahan, S. Prohlubující se rozdíly aneb jak se vede dětem za druhého demografického přechodu. *Demografie* [online]. 2006, roč. 48, č. 2, str. 78 [cit. 2008-03-04]. Dostupné na WWW: <[http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/demografie_2_2006/\\$File/dem2_2006.pdf](http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/demografie_2_2006/$File/dem2_2006.pdf)>.

³⁶ Viz Fialová, L. a kol.: Představy mladých lidí o manželství a rodičovství. 1. vydání, Praha, SLON, 2000, str. 12-13. ISBN 80-85850-87-7.

těhotenstvím. Za povšimnutí jistě stojí i tolerantnější přístup české společnosti k nesezdaným soužitím.³⁷ Při sčítání 1991 tvořilo 3,4 % faktických manželství z celkového počtu úplných rodin. V roce 2001 stoupl tento počet ještě o 2%, tj. na 5,4%.³⁸

Více příležitostí a osobní nezávislosti významně proměnily sociální klima. Lidé začali ve velkém podnikat a plnili si dávná přání navštívit cizí země. Mladí lidé získali větší možnost studovat v rozvinuté síti státních, ale i soukromých škol. V rámci těchto revolučních společenských změn se postupně začalo měnit také demografické chování v České republice – zpočátku pomalu, ale později nabralo na intenzitě.

2.1.1 Sňatečnost

Mezi demograficky významné události života jedince patří bezpochyby i sňatek. Téměř každý jedinec opustí domov, aby založil samostatnou domácnost, ve které bude žít se svým partnerem či partnerkou. Tyto soužití velmi často končí manželstvím. To je jedním z hlavních cílů, ke kterému jedinci směřují a můžeme ho nalézt ve všech společnostech. Pokud je vztah pro oba partnery uspokojivý, není důvod proč sňatek neuzavřít. Pádným důvodem bývá i těhotenství ženy, kdy partneři většinou neváhají a vezmou se, aby se jejich budoucí potomek narodil už v manželství.

Vzhledem k významu rodiny a manželství vždy byla sňatečnosti ve výzkumu věnována patřičná pozornost. Je zajímavé dokumentovat její vývoj demografickými daty, které nám poskytuje česká statistika. S údaji o každoročním počtu sňatků a s čísly ze sčítání

³⁷ Dimitrová, M. Studie: Manželství a jeho význam v pojetí české veřejnosti [online]. Praha: Centrum pro výzkum veřejného mínění, Sociologický ústav AV ČR, 2006 [cit. 2008-03-04]. Dostupné na WWW: <http://www.cvvm.cas.cz/upl/nase_spolecnost/100074s_MANZELSTVI.pdf>.

³⁸ URL: [http://www.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/t/72002F7DCE/\\$File/1.cast.pdf](http://www.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/t/72002F7DCE/$File/1.cast.pdf)

obyvatelstva můžeme sledovat dopad vývoje sňatečnosti na skladbu obyvatelstva, podle věku a rodinného stavu, které ukazují intenzitu vstupu do manželství.

Jak už bylo naznačeno v předchozí kapitole, můžeme 20. století rozlišit na tři významná období. Jako mezníky mezi těmito obdobími lze označit přelom 30. a 40. let a počátek 90. let, což nám názorně ukazuje graf 1 hrubé míry sňatečnosti v České republice ve 20. století. Tyto předěly jsou dány historickými událostmi, které měly zásadní vliv na společenskou situaci České republiky. Proto je využiji ve své práci pro analýzu vývoje sňatečnosti.

Pro první dekády 20. století, jak hovoří data ze sčítání 1900 a 1910, byl typický věk pro vstup do manželství u mužů nad 25 let a u žen kolem 25 let.³⁹ V tehdejší době to nebylo nic mimořádného. Tento celkem vysoký věk pro uzavírání prvního manželství odpovídal dobovým poměrům. Naopak věk pod hranicí 25 let u ženicha a méně než 21 let u nevěsty, jako můžeme vidět např. v 70. letech 20. století, v tomto období nebyl upřednostňován. Mezi 15. a 19. rokem bychom na počátku 20. století sotva našli jedince, který by žil v manželství. Naopak ve věku 25 – 29 let už bylo více než 50% mužů a asi 60% žen ve svazku manželském. Výjimkou bychom mohli nazvat rok 1918, kdy se snížil minimální sňatkový věk z 24 let na 21 rok, ale v celkovém souhrnu sňatkového věku se tato okolnost výrazněji neprojevila. Zcela jiná situace nastala na konci 30. let 20. století., kdy dochází k obratu. Po hospodářské krizi přichází celkové obnovení společnosti, a to i přes skutečnost, že byla naše země okupována.⁴⁰ Na počátku 40. let vzrostla sňatečnost mladých lidí. Přestože věk sňatku byl téměř totožný s věkem v roce 1900, tak se zvýšil počet sňatků u mladých lidí ve věku 25. a 29. let. Jako jedno z vysvětlení se tady nabízí fakt, že mladí muži využívali možnosti sňatku, aby nemuseli být nasazeni do války a opustit české území. Proto byla také v roce 1939 druhá nejvyšší hrubá míra sňatečnosti

³⁹ Fialová, L. Trendy ve sňatkovém chování obyvatelstva České republiky ve 20. století. *Demografie* [online]. 2006, roč. 48, č. 2, str. 100 [cit. 2008-03-04]. Dostupné na WWW: <[http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/demografie_2_2006/\\$File/dem2_2006.pdf](http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/demografie_2_2006/$File/dem2_2006.pdf)>.

⁴⁰ vznik Protektorátu Čechy a Morava roku 1939

ve 20. století, jak nám dokresluje graf 1. Ačkoli toto období přineslo mnohým lidem jen neštěstí, tak bylo manželství všeobecně velmi ceněnou institucí. Proto je doba po skončení druhé světové války mezi sociology označována za „zlatý věk“ rodiny a manželství.⁴¹

Po krátkodobých výkyvech v úrovni sňatečnosti v prvních desetiletích 20. století v České republice pozorovatelné na grafu 1, kdy je období nízké sňatečnosti vystřídáno vysokou sňatečností, přichází období socialismu, pro které je charakteristické výrazné zvýšení v 50. letech⁴² záhy však následované kolísavým obdobím. Od roku 1973 křivka ukazující míru sňatečnosti, až na drobné výjimky, trvale klesá. Vyšší počty sňatků zajistila bytová politika spojená s plošnou výstavbou panelových domů a poklesy byly naopak reakcí na hospodářskou situaci 50. a 60. let.

Ve vysokých počtech sňatků se také odrazily změny věkové struktury. Sňatkový věk se v 50. a 60. letech pohyboval u mužů kolem 25 let a u žen něco málo nad 20 let, což tvoří v porovnání s předchozími roky rozdíl zhruba o 2 roky u mužů a téměř 5 let u žen. Ve věkové skupině 25 – 29 let se v těchto letech nacházelo přibližně 20% svobodných mužů a pouhých 9% svobodných žen z celkového počtu obyvatel. Řečeno jinými slovy, prakticky všechny ženy narozené v 40. a 50. letech stanuly před oltářem. Rok 1950 byl velmi úspěšný z hlediska počtu uzavíraných sňatků, dosáhl totiž hranice téměř 100 000 sňatků uzavřených mezi snoubenci. 1970 – 1980 je období, kdy se hranice věku pro vstup do manželství ustálila na 24 letech u mužů a 21 let u žen, 80% mužské populace a 90% žen žilo ve svazku manželském. Mladí lidé uzavírali sňatek bezprostředně po ukončení středoškolských studií nebo získání výučního listu (vysokoškolské studium nebylo tak časté, pouze desetina mladé generace absolvovala tento typ škol). Tomuto typu rodinného soužití nahrávala i dobrá sociální politika, zaručující práci s pravidelným příjmem a s možností získání vlastního bytu. S nízkou úrovní antikoncepce a stále se

⁴¹ Fialová, L. Trendy ve sňatkovém chování obyvatelstva České republiky ve 20. století. *Demografie* [online]. 2006, roč. 48, č. 2, str. 100-102 [cit. 2008-03-04]. Dostupné na WWW: <[http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/demografie_2_2006/\\$File/dem2_2006.pdf](http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/demografie_2_2006/$File/dem2_2006.pdf)>.

⁴² třetí nejvyšší hladina ve 20. století

uvolňujících intimních styků mladých lidí se zvyšovaly počty nechtěných těhotenství, kdy dali partneři raději přednost manželství před interrupcí. Úroveň sňatečnosti tedy byla v tomto období úzce svázána s porodností.

Po roce 1989, jak už bylo několikrát zmíněno, dochází v České republice k převratu, který měl vliv i na tento demografický ukazatel. 90. léta znamenala pro sňatečnost velký pokles. Změna politického systému se však v úrovni sňatečnosti neprojevila okamžitě. Naopak se paradoxně počty uzavíraných sňatků ještě o něco zvýšily. V roce 1990, kdy se dala již očekávat změna, dosáhl počet sňatků až na hranici 90 953⁴³ a překonal tak ještě některé roky z předchozího socialistického období, kdy počet sňatků téměř nikdy nedosáhl 90 tisíc. Od roku 1991 však počet sňatků trvale klesá. Na místo dříve obvyklých 70 tisíc sňatků klesl jejich roční počet na zhruba 50 000, což znamená pokles o 30%. V letech 1993 a 1994 se počet sňatků dostal na nízkou hladinu, na které již do přelomu století setrval. Minima dosáhl rok 2003, kdy bylo uzavřeno jen 48 943⁴⁴ sňatků. Můžeme tedy říci, že počty uzavřených manželství v posledních letech stagnují na úrovni okolo 50 tisíc ročně. Příčiny poklesu sňatečnosti souvisí s celkovými změnami životního stylu mladé generace po roce 1989. Před společenským převratem byla sňatečnost podobně jako v dalších východoevropských zemích vyšší, než je její současná míra. Hloubka úbytků sňatků je tedy patrná. V roce 1992 činila hrubá míra sňatečnosti⁴⁵ na 1 000 obyvatel ještě 7,2 % naopak v roce 1999 klesla až na 5,2 %.⁴⁶

⁴³ Zeman, K. Vývoj obyvatelstva České republiky v roce 2005. *Demografie* [online]. 2006, roč. 48, č. 3, str. 154, tab. 1 [cit. 2008-03-04]. Dostupné na WWW: <[http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/demografie_3_2006/\\$File/dem3_2006.pdf](http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/demografie_3_2006/$File/dem3_2006.pdf)>.

⁴⁴ Zeman, K. Vývoj obyvatelstva České republiky v roce 2005. *Demografie* [online]. 2006, roč. 48, č. 3, str. 154, tab. 1 [cit. 2008-03-04]. Dostupné na WWW: <[http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/demografie_3_2006/\\$File/dem3_2006.pdf](http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/demografie_3_2006/$File/dem3_2006.pdf)>.

⁴⁵ je nejjednodušší ukazatel vyjadřující úroveň sňatečnosti, který je definován jako počet sňatků připadajících na 1 000 obyvatel (středního stavu) ve sledovaném časovém období.

⁴⁶ číselné údaje ze Sčítání 2001[online]. Sňatečnost, tab. 7: URL: [http://www.czso.cz/csu/2003edicniplan.nsf/t/880036AD05/\\$File/snatecnost.pdf](http://www.czso.cz/csu/2003edicniplan.nsf/t/880036AD05/$File/snatecnost.pdf)

Pro nárůst velmi nízké úrovně sňatečnosti je zřejmě rozhodující, že mladí lidé chápou tento svazek jako právní akt, který přesně definuje práva a povinnosti manželů. To pro ně může znamenat i ztrátu vlastní svobody. Mladí lidé mají k dispozici široký výčet možných činností a tak plány na vstup do manželství odsouvají do pozadí, většinou na dobu, kdy naplní své budoucí představy spojené se studiem a kariérou. Tím se postoj mladých lidí v České republice k uzavírání sňatku velmi podobá postoji stejně starých lidí v západní Evropě.

Důsledkem nízké sňatečnosti je poměrně málo vdaných žen v nejmladších věkových kategoriích, jejichž počet klesl mezi sčítáním lidu 1991 a 2001 na necelou desetinu. Osmnáct, devatenáct a dvacet let byl věk, ve kterém se před rokem 1990 takto staré dívky běžně vdávaly. Nyní zůstávají ještě svobodné. Novou tendencí vývoje sňatečnosti je skutečnost, že v 25 letech nevstoupila ještě ani polovina žen do manželství. Za povšimnutí stojí 23 rok u žen, kdy v roce 1980 téměř 80% žen bylo vdaných a při sčítání v roce 2001 vstoupila pouze ¼ ženské populace do manželství. Snížení počtu uzavíraných sňatků lze ale pozorovat i u mužů. V roce 2002 bylo ve věku 20 – 24 let ještě 9 534⁴⁷ ženichů a v roce 2006 už bychom našli o celou polovinu méně mužů - ženichů (4 790).⁴⁸ Ve věku 23 let, který byl v roce 1989 věkem nejvyšší sňatečnosti, když se ženo 187 mužů z 1 000 svobodných, se v roce 2002 oženilo pouze 40 mužů z tisíce svobodných.⁴⁹ Od přelomu století se udržuje stejný počet mužů ve věku 25 – 29 let, kteří vstupují do manželství. Tato hranice se pohybuje okolo 19 000 ženichů za rok. Naopak rychle stoupá mužů mezi 30 a 34 rokem, kteří uzavírají sňatek. Ze 6 397⁵⁰ ženichů (v roce 2002) stoupl jejich počet až na 11 575⁵¹, který byl naměřen v roce 2006. U potencionálních nevěst

⁴⁷ URL: <http://www.czso.cz>, Statistická ročenka 2003, tab. 4-4. Snoubenci podle věku a rodinného stavu

⁴⁸ URL: <http://www.czso.cz>, Statistická ročenka 2007, tab. 4-4. Snoubenci podle věku a rodinného stavu

⁴⁹ Fialová, L. Trendy ve sňatkovém chování obyvatelstva České republiky ve 20. století. *Demografie* [online]. 2006, roč. 48, č. 2, str. 104 [cit. 2008-03-04]. Dostupné na WWW: <[http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/demografie_2_2006/\\$File/dem2_2006.pdf](http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/demografie_2_2006/$File/dem2_2006.pdf)>.

⁵⁰ URL: <http://www.czso.cz>, Statistická ročenka 2003, tab. 4-4. Snoubenci podle věku a rodinného stavu

⁵¹ URL: <http://www.czso.cz>, Statistická ročenka 2007, tab. 4-4. Snoubenci podle věku a rodinného stavu

pozorujeme obdobný trend jako u ženichů. Největší počet svobodných žen uzavírá manželství ve věku 25 – 29 let (např. 19 817⁵² v roce 2006). Můžeme tedy konstatovat, že u obou pohlaví téměř vymizely sňatky do 20 let a více jsou ceněny sňatky snoubenců starších 30 let. Celou situaci názorně ukazuje tabulka 2.

Přibližně 2/3 sňatků v České republice je uzavíráno dvěma svobodnými snoubenci. U těchto sňatků vzrostl průměrný věk ženicha z 23,5 v roce 1991 na 28,3 v roce 2004, u nevěst se jedná o posun z věku 21,0 na 25,9 let. Jak u nevěst, tak i u ženichů vzrostl věk při sňatku svobodných o necelých pět let.⁵³ Jeden z posledních průzkumů ukazuje, že průměrný věk při prvním sňatku je 28,1 let u žen a 30,7 let u mužů. Vzestupný trend věku při vstupu do prvního manželství naznačuje graf 2.

Jedním z faktorů, který by mohl podle názoru lidí ovlivnit sňatek, je vzdělání. Z výzkumů ale nevyplývá, že by vzdělanější snoubenci měli vyšší průměrný věk při sňatku. Naopak bylo zjištěno, že v roce 2004 byli nejstaršími snoubenci lidé se základním vzděláním. Jejich věk se v roce 2004 pohyboval na hranici 35 let u ženicha a 33 let u nevěsty, naopak věk při vstupu do manželství byl u lidí s vysokoškolským vzděláním u mužů 33,5 let a 29,5 let u žen.⁵⁴ U osob, kteří mají pouze základní vzdělání, došlo k největšímu poklesu ročních počtů sňatků v souvislosti s tím, jak roste u této skupiny oblíbenost soužití v tzv. faktických manželství.⁵⁵

⁵² URL: <http://www.czso.cz>, Statistická ročenka 2007, tab. 4-4. Snoubenci podle věku a rodinného stavu

⁵³ Zeman, K. Věk při sňatku a rozdíl mezi věkem ženicha a věkem nevěsty v České republice v letech 1991 – 2004. *Demografie* [online]. 2006, roč. 48, č. 1, str. 3 [cit. 2008-03-04]. Dostupné na WWW: <[http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/demografie_1_2006/\\$File/dem1_2006.pdf](http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/demografie_1_2006/$File/dem1_2006.pdf)>.

⁵⁴ Zeman, K. Věk při sňatku a rozdíl mezi věkem ženicha a věkem nevěsty v České republice v letech 1991 – 2004. *Demografie* [online]. 2006, roč. 48, č. 1, str. 6, tab. 6 [cit. 2008-03-04]. Dostupné na WWW: <[http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/demografie_1_2006/\\$File/dem1_2006.pdf](http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/demografie_1_2006/$File/dem1_2006.pdf)>.

⁵⁵ nesezdaná soužití

Zajímavější je analýza věkového rozdílu mezi snoubenci v závislosti na ukončeném vzdělání. Zatímco u základního vzdělání, středního bez maturity a střední s maturitou jsou hodnoty téměř srovnatelné (hodnota za celou populaci činí 3 roky). U mužů s vysokoškolským vzděláním se věkový rozdíl snoubenců mírně zvyšuje (v roce 1991 se rovnal 4,4 roky). U vysokoškolsky vzdělaných žen se rozdíl snižuje až na 2,4 roky (rok 2004). Nejužší věkový rozdíl je u svazků, kde je žena vzdělanější než muž a naopak rozdíl u sňatků muže s vysokoškolským vzděláním a ženou se základním vzděláním dosahuje téměř 6 let. Sňatky mladších snoubenců shodného vzdělání ukazují na fakt, že tento typ svazků byl utvořen během jejich studia.⁵⁶

2.1.1.1 Sňatková tíseň

Počty uzavíraných sňatků se od 2. poloviny 90. let snižují. Vzniká tady ale otázka, jak je to možné, když do sňatkového věku přicházejí silné ročníky ze 70. let, které však z části manželství odmítají nebo odkládají do vyššího věku. Mezi roky 1990 a 2005 klesl tabulkový ukazatel prvosňatečnosti⁵⁷ žen z 96,2% na 69,1%. Při zachování současné úrovně sňatečnosti by přes 30% žen zůstalo svobodných.⁵⁸ Odkládání sňatků, které je typické pro současnou společnost, je vyvoláno činiteli působícími na sňatkovém trhu.⁵⁹ Tento sociální prostor, kde si mladí lidé hledají svého partnera, dochází následkem nerovnoměrného populačního vývoje před 20 lety k jevu, který je mezi sociology

⁵⁶ Zeman, K. Věk při sňatku a rozdíl mezi věkem ženicha a věkem nevěsty v České republice v letech 1991 – 2004. *Demografie* [online]. 2006, roč. 48, č. 1, str. 6 [cit. 2008-03-04]. Dostupné na WWW: <[http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/demografie_1_2006/\\$File/dem1_2006.pdf](http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/demografie_1_2006/$File/dem1_2006.pdf)>.

⁵⁷ kde vztahujeme počty prvních sňatků ke střednímu stavu svobodných v daném věku

⁵⁸ Zeman, K. Vývoj obyvatelstva České republiky v roce 2005. *Demografie* [online]. 2006, roč. 48, č. 3, str. 156, tab. 5 [cit. 2008-03-04]. Dostupné na WWW: <[http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/demografie_3_2006/\\$File/dem3_2006.pdf](http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/demografie_3_2006/$File/dem3_2006.pdf)>.

⁵⁹ sociální prostor, v němž se ti, kdo chtějí a mají zájem, navzájem setkávají a zvažují své vlastnosti s cílem najít toho pravého (Rabušic, 2001)

označován termínem „sňatková tíseň“. V první polovině 90. let bylo v České republice málo ženichů a v 2. polovině se naopak nedostávalo nevěst. Ke sňatkové tísní dojde, když na sňatkový trh vstupují ročníky narozené na počátku populační vlny. Je způsobena nestejným věkem sňatků mužů a žen a jejich skoro stejným podílem v populaci. Během populační vlny přibývá rovnoměrně obou pohlaví, ale poté následuje období, kdy ubývá opět počet chlapců i děvčat. Při výběru svého budoucího partnera si většinou hledají protějšky s věkovým rozdílem. Mladé ženy většinou přichází na sňatkový trh dříve a chtějí staršího partnera. Poohlíží se v ročnících, kdy byla porodnost nižší. Tím naráží na nedostatek vhodných protějšků a vzniká již zmiňovaná sňatková tíseň. Taková situace nastala v České republice, když dívky narozené ze 70. let dosáhly věku 20 let a chtěly o 2 až 3 roky staršího partnera. Těch však bylo na sňatkovém trhu málo, protože konec 60. let sebou přinesl slabé ročníky. Aby si zvolily mladšího partnera, nebylo myslitelné, proto byly ženy nuceny vdávat se velmi mladé. Věk při vstupu do manželství se v 80. letech pohyboval kolem 20 roků. Pro tyto potencionální nevěsty se nabízelo ještě jedno řešení a to odložení sňatku.⁶⁰

Ekonom Gary Becker pokládal tuto strategii za výhodnou. Jeho teorie chování na sňatkovém trhu je založena na racionální volbě partnera. Při párování hledáme to, co nám chybí a nabízíme to, co ten druhý může zase potřebovat.⁶¹ Podle něj je důležité nevybrat si na sňatkovém trhu hned prvního partnera, ale snažit se získat si případně potřebné informace o něm, ale nezapomínat se poohlížet po lepší partii. Racionální osoba se podle Beckera žení nebo vdává, až když si je jistá, že by už při dalším hledání nenašla někoho lepšího. Odkládání sňatku na pozdější dobu, jak si to představoval Becker, nemusí být tou nejlepší variantou. Pokud mladá žena odkládá sňatek, přibývá jí let a ubývá jí zase potencionálních ročníků mužů, kteří naopak preferují do manželství mladší partnerky.

⁶⁰ Viz Večerník, J.: Zpráva o vývoji české společnosti 1989 – 1998. 1. vydání, Praha, Academia, 1998, str. 95-96. ISBN 80-200-0703-2.

⁶¹ Viz Možný, I.: Sociologie rodiny. 2. vydání, Praha, SLON, 2002, str. 105. ISBN 80-86429-05-9.

To, že mladí lidé často odkládají sňatek, je také možno chápat jako výraz velké odpovědnosti mladé generace než určitý pocit tísně. Mladí lidé, kteří žili v době reálného socialismu, se ženili a vdávali mezi 18 – 23 rokem, se sice možná za dané situace chovali racionálně, avšak nebyli v době sňatku zralí ani ekonomicky ani sociálně tak, jak jsou dnešní snoubenci.⁶²

2.1.1.2 Kohabitace

Po změně politického režimu nebylo rozhodnutí pro sňatek a rodičovství už tolik přitažlivé jako dříve a mladí lidé začali odkládat jak manželství, tak i početí dítěte. Je tedy na místě otázka, zda-li je manželství vůbec nutné k tomu, aby mladí lidé spolu mohli bydlet a intimně žít. Proč spolu nežít jen tak a sňatek uzavřít někdy později, třeba až se rozhodnou mít potomka? Tyto úvahy spustily kolotoč pochybností a daly podnět ke vzniku partnerského soužití bez oddacího listu, tzv. nesezdané soužití.

Nesezdané soužití je všeobecně chápáno jako forma soužití dvou jedinců opačného pohlaví, kteří žijí ve svazku podobnému manželství mající intimní vztah. Mezi charakteristické znaky patří společná domácnost a společné hospodaření, avšak partneři nejsou oficiálně oddáni. Nesezdané soužití se dá označit jako manželství na zkoušku, které je možno po vzájemném souhlasu rychle ukončit. Zdálo by se, že je to novinka, kterou sebou přináší 90. léta, ale několik návrhů na „manželství na zkoušku“ se objevilo už ve 20. letech minulého století v USA. Se zajímavou myšlenkou přišel anglický filosof Bertrand Russel, který tvrdil, že není třeba právního potvrzení, pokud spolu muž a žena chtějí žít. Nesezdaná soužití doporučoval především studentům vysokých škol. Tímto

⁶² Viz Rabušic, L.: Kde ty všechny děti jsou? Porodnost v sociologické perspektivě. 1. vydání. Praha, SLON, 2001, str. 219. ISBN80-86429-01-6.

typem soužití by si podle něj měl v určité době svého života projít vlastně každý mladý člověk.⁶³

Vysvětlením nových druhů soužití se zabývala v 80. letech i autorka teorie sociální směny Valerie K. Oppenheimerová, podle které je kohabitaci možné chápat jako výraz pečlivějšího hledání vhodného partnera. V čem se vlastně nesezdané soužití liší od klasického manželství? V 60. letech, ve kterých tento sociologický jev vznikl, považovaly první švédské páry, které takto žily, nesezdané soužití za alternativu přežilého manželství. Existuje jeden podstatný rozdíl, ve kterém se tyto dva svazky od sebe liší a to, jak jsou ukončeny. Manželství zaniká rozvodem, při kterém soud právně určuje majetkové vyrovnání. U nesezdaných soužití bohužel při zániku nejsou k dispozici žádné zákony.⁶⁴ Kromě snadnějšího rozchodu někteří mladí lidé tvrdí, že v nesezdaném soužití platí větší rovnost a sňatek neuzavírají také kvůli velkým nákladům za svatbu.

Existují různé dělení nesezdaných soužití. V zásadě lze rozlišit dva hlavní typy alternativních partnerských svazků. Tím prvním typem jsou tzv. **předmanželská soužití**. Je to fáze podobná dřívějšímu namlouvání a chození, kdy vztahy nemají většinou dlouhého trvání. Buď se partneři rozhodnou pro svatbu a nebo se rozejdou. Sňatek je většinou variantou, když žena čeká dítě. Druhým typem je **partnerské soužití s přítomností dítěte**. Takový život v neformálním svazku upřednostňují rozvedení nebo ovdovělí lidé.⁶⁵

Rabušic nerozeznává jenom dva typy, ale čtyři základní podoby nesezdaného soužití. Prvním je **soužití porozvodové**. Preferují ho lidé, kteří už mají za sebou zkušenost s manželstvím, které jim bohužel nevyšlo. Zklamání rozvodem už většinou ani nechtějí

⁶³ Viz Rabušic, L.: Kde ty všechny děti jsou? Porodnost v sociologické perspektivě. 1. vydání. Praha, SLON, 2001, str. 193-194. ISBN80-86429-01-6.

⁶⁴ Viz Rabušic, L.: Kde ty všechny děti jsou? Porodnost v sociologické perspektivě. 1. vydání. Praha, SLON, 2001, str. 198-199. ISBN80-86429-01-6.

⁶⁵ Viz Chaloupková, J.; Šalamounová, P.: Postoje k manželství, rodičovství a k rolím v rodině v České republice a v Evropě. Praha, Sociologický ústav AV ČR, 2004, str. 15. ISBN 80-7330-062-1.

znovu vstupovat do manželství. Dalším typem je **soužití snoubenecké** typické pro mladé, kteří se chtějí v blízké budoucnosti vzít. U mladých lidí můžeme pozorovat i tzv. **soužití dočasné**, charakteristické u dvou osob, které spolu začínají sexuálně žít a neuvažují o sňatku. A čtvrtým typem je **soužití místo manželství** objevující se u mladých lidí, kteří nikdy nechtějí vstoupit do manželství.⁶⁶

Kromě těchto modelů se začíná objevovat i další sociologický jev, tzv. „oddělené soužití“.⁶⁷ Vymezuje stav, kdy dvě osoby opačného pohlaví spolu chodí, ale každý bydlí sám a ani po delší době se nestěhují do společné domácnosti, přestože jim to podmínky dovolují.⁶⁸

Další formou, kterou ale nemůžeme nazvat partnerským soužitím, je stav, kdy muž nebo žena zůstávají trvale svobodní⁶⁹ a většinou vůbec nechtějí založit vlastní rodinu. Muži žijící takto osamoceni byli často označováni za „staré mládence“, kteří nastupovali většinou k armádě. Pro ženu, která žije sama, používá čeština spíše negativní pojmenování „stará panna“, která mnohdy končila v kláštrech.⁷⁰ Proč vůbec k tomuto jevu dochází? Tito lidé k tomu mají jistě pádné důvody. Možná byla tou hlavní příčinou kariéra nebo sehrálo důležitou roli zdravotní postižení jedince. Někdy však by chtěli uzavřít sňatek a mít svou vlastní rodinu, ale ve svém okolí nenašli odpovídajícího partnera.

Neobvyklou typologii svobodných sestavil v 70. letech Shostak. Rozčlenil svobodné na ambivalenty, doufající, rozhodné a zarmoucené. Ambivalenty nazval muže a ženy, kteří momentálně nehledají partnera či partnerku, ale v budoucnu by této možnosti chtěli využít.

⁶⁶ Viz Rabušic, L.: Kde ty všechny děti jsou? Porodnost v sociologické perspektivě. 1. vydání. Praha, SLON, 2001, str. 197. ISBN80-86429-01-6.

⁶⁷ v anglické literatuře se používá termín Living Apart Together

⁶⁸ Viz Chaloupková, J.; Šalamounová, P.: Postoje k manželství, rodičovství a k rolím v rodině v České republice a v Evropě. Praha, Sociologický ústav AV ČR, 2004, str. 15. ISBN 80-7330-062-1.

⁶⁹ singles

⁷⁰ Viz Možný, I.: Rodina a společnost, Praha, SLON, 2006, str. 197. ISBN 80-86429-58-X

Jsou to ti, kdo se orientují prozatím na svou práci a na rodinu by neměli čas. Mezi doufající patří ti, co chtějí uzavřít manželství, ale zatím jsou neúspěšní. Ze závažných důvodů, jako je kariéra nebo třeba sexuální orientace, se dobrovolně nežení nebo nevdávají a zůstávají stále svobodní tzv. rozhodní. Poslední čtvrtou kategorií jsou zarmoucení, kteří by se rádi oženili či rády vdaly, ale neměli štěstí a tak to po určité době vzdali a zůstali sami.⁷¹ Dříve byly jednočlenné domácnosti výjimkou, ale dnes jejich počet roste. Bylo zjištěno, že ve věku pod 35 let bydlí samo 31% mužů a 16% žen.⁷²

V současné době je stále více akceptována také forma partnerského soužití dvou lidí stejného pohlaví. Mnohé státy už sňatek těchto lidí legitimizovaly, mimo jiné i Česká republika.⁷³

Nesezdané soužití je fenomén, kterému nebylo v demografickém vývoji věnována tak velká pozornost. Jedním z důvodů je skutečnost, že data popisující tento sociologický jev jsou empiricky těžko zjištělná. U formálních svazků známe přesný začátek (datum svatby) a v případě konce manželství (datum úmrtí nebo rozvodu). U nesezdaných soužití většinou dotazovaní neznají přesná data.

Prudký nárůst počtu osob žijících v nesezdaném soužití se objevuje od 80. let i v České republice. Na počátku tohoto období už před svatbou spolu bydlela asi 1/3 snoubenců a průměrné nesezdané soužití trvalo asi 1 rok a končilo sňatkem. Ve věku 25 let už zůstávalo na konci 80. let 37% mužů a 16% žen svobodných a o 10 let později bylo v tomto věku 79% mužů a 62% žen.⁷⁴

⁷¹ Viz Rabušic, L.: Kde ty všechny děti jsou? Porodnost v sociologické perspektivě. 1. vydání. Praha, SLON, 2001, str. 202. ISBN80-86429-01-6.

⁷² Viz Možný, I.: Rodina a společnost, Praha, SLON, 2006, str. 254. ISBN 80-86429-58-X

⁷³ v prosinci 2005 byl parlamentem schválen sňatek homosexuálních partnerů

⁷⁴ Viz Možný, I.: Rodina a společnost, Praha, SLON, 2006, str. 256-257. ISBN 80-86429-58-X

Období 1991 – 2001 znamenalo pro vývoj tzv. faktických manželství významnou změnu. V předchozích letech byla faktická manželství variantou soužití spíše u lidí staršího věku, většinou rozvedených nebo ovdovělých. Po roce 1991 však velmi přibýlo mladých svobodných osob, kteří tuto formu soužití upřednostňují před sňatkem. Výrazně stoupl celkový počet faktických manželství. V roce 1991 se tento počet pohyboval na hranici 3,4% a o 10 let později už stoupl o 2% na 5,4% z celkového počtu úplných rodin, vyjádřeno v číslech činil v roce 1991 počet faktických manželství 84 934 a v roce 2001 zaznamenal jejich počet zvýšení o téměř polovinu (125 269). Přitom výrazněji rostla faktická manželství bez závislých dětí ze 45 449 na 73 850.⁷⁵

Zatímco v roce 1991 byli nejčastěji partnery osoby mezi 40 – 44 rokem, v roce 2001 se věková hranice snížila na rozmezí 25 – 29 let. Nejvíce byly zastoupeny svazky, kde byli oba partneři mladší 30 let. Podle sčítání 1991 se ve věku 25 – 29 let nacházeli ve faktickém manželství 2 muži ze 100 a stejný je i počet žen. A při sčítání 2001 už byli mezi 25 – 30 rokem 4% mužů a 5% žen v nesezdaném soužití. Ženy ve věku 25 let, které neměly ještě dítě, žily podle sčítání 2001 v 16% ve svazku manželském, 5% žilo v nesezdaném soužití a 80% bez partnera.⁷⁶

Typickým mužem ve faktickém manželství byl v roce 2001 stejně jako v 90. letech rozvedený muž se středním vzděláním. Ženy ve faktických manželstvích byly také téměř v 50% rozvedené se středním vzděláním, na rozdíl od roku 1991, kdy bylo pro ženu v nesezdaném soužití typické pouze základní vzdělání. Z hlediska vzdělanostní struktury partnerů ve faktických manželstvích měly tyto osoby nejčastěji střední vzdělání. Více než polovinu faktických manželství tvořily páry v kombinacích středního nebo základního vzdělání.

⁷⁵ číselné údaje ze Sčítání 2001[online]. Faktická manželství, tab. 1: URL: [http://www.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/t/72002F7DCE/\\$File/1.cast.pdf](http://www.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/t/72002F7DCE/$File/1.cast.pdf)

⁷⁶ Viz Chaloupková, J.; Šalamounová, P.: Postoje k manželství, rodičovství a k rolím v rodině v České republice a v Evropě. Praha, Sociologický ústav AV ČR, 2004, str. 16-17. ISBN 80-7330-062-1.

Dá se očekávat, že se podíl nesezdaných soužití bude ještě zvyšovat, protože současná moderní společnost má k těmto formám partnerských svazků tolerantnější přístup. Neměli bychom z toho ale vyvozovat ukvapené závěry, že je manželství nebo rodina v krizi. Obě tyto sociální instituce jenom reagují na kulturní a ekonomické podmínky.

2.1.2 Porodnost

Jedním z podstatných znaků populace je to, že se prostřednictvím svých jedinců reprodukuje. V tradičních společnostech bylo zplození dítěte hlavním posláním člověka, avšak dnešní páry už neplánují svůj život z hlediska dítěte. Člověk začal v tomto ohledu počet svých dětí optimalizovat.⁷⁷

V současné době můžeme pozorovat u mladých lidí tendenci odkládat nejen sňatky, ale také početí dítěte vůbec. Ze sledování empirických dat můžeme říci, že počet narozených dětí v České republice každým rokem klesá. Výjimku tvoří poslední roky, kdy počet narozených dětí lehce stoupl. To je však dáno relativně silnými generacemi potencionálních matek. Do budoucna se dá předpokládat, že hranice porodnosti opět beznadějně spadne na nízkou úroveň. Co je hlavním důvodem tohoto trendu? Chtějí si snad mladí lidé pouze užít potěšení a nemít raději děti, protože jim můžou být v životě jen překážkou? Nebo se bojí přivést děti do nejisté budoucnosti?

V České republice se po roce 1990 začala prudce snižovat plodnost žen. Téměř stejný proces nastal i v ostatních postkomunistických zemích, avšak v ČR byl tento pokles velmi

⁷⁷ Viz Rabušic, L.: Kde ty všechny děti jsou? Porodnost v sociologické perspektivě. 1. vydání. Praha, SLON, 2001, str. 23, 147. ISBN80-86429-01-6.

výrazný. Úhrnná plodnost⁷⁸ u nás patří od roku 1996 mezi nejnižší na světě. V 80. letech se ukazatel úhrnné plodnosti pohyboval kolem 2. Velká změna nastala v již zmiňovaném roce 1996, kdy úhrnná plodnost na 1 ženu činila pouze 1,18⁷⁹, což byla jedna z nejnižších hodnot vůbec. Od tohoto roku klesala. Nejnižší hodnoty dosáhla v roce 2000, kdy se ukazatel úhrnné plodnosti snížil na pouhé 1,14⁸⁰. Tento údaj však déle neklesal, ale na několik let se ustálil a v roce 2005 se opět zvýšil na 1,28⁸¹. Dostal se tak na stejnou hodnotu jako v roce 1995. Přesto je ale o 0,6 nižší než byl v roce 1990.

Rok 2005 byl významný i z hlediska počtu narozených dětí, protože pokořil opět hranici přes sto tisíc narozených dětí za rok, což bylo způsobeno především vstupem silných ročníků 70. let do věku plodnosti. Výrazný pokles počtu narozených dětí z minulých let byl vystřídán růstem. Úrovní většiny ukazatelů se rok 2005 přiblížil hodnotám dosahovaným v polovině 90. let. Počet živě narozených dětí v roce 2005 dosáhl 102 211⁸², tj. o 61 114 více dětí než v roce 1995, kdy poprvé v historii sledování počtu narozených na českém území klesl roční počet narozených dětí po 100 tisíc (96 097⁸³). Takové číslo nebylo v 80. letech typické, protože se roční počet narozených dětí běžně

⁷⁸ představuje jeden z hlavních ukazatelů plodnosti. Její hodnota popisuje průměrný počet živě narozených dětí, které by se narodily jedné ženě, pokud by po celé její reprodukční období platily míry plodnosti podle věku z daného roku. Jedná se tedy o konečnou plodnost hypotetické generace, vypočtenou součtem měř plodnosti podle věku v daném roce. Obvykle se pracuje s věkovou skupinou žen ve věku 15–49 let. Úhrnná plodnost se udává v promile.

⁷⁹ Viz Fialová, L. a kol.: Představy mladých lidí o manželství a rodičovství. 1. vydání, Praha, SLON, 2000, str. 143, příloha 2. ISBN 80-85850-87-7.

⁸⁰ Zeman, K. Vývoj obyvatelstva České republiky v roce 2005. *Demografie* [online]. 2006, roč. 48, č. 3, str. 158, tab. 7 [cit. 2008-03-04]. Dostupné na WWW: <[http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/demografie_3_2006/\\$File/dem3_2006.pdf](http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/demografie_3_2006/$File/dem3_2006.pdf)>.

⁸¹ Zeman, K. Vývoj obyvatelstva České republiky v roce 2005. *Demografie* [online]. 2006, roč. 48, č. 3, str. 158, tab. 7 [cit. 2008-03-04]. Dostupné na WWW: <[http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/demografie_3_2006/\\$File/dem3_2006.pdf](http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/demografie_3_2006/$File/dem3_2006.pdf)>.

⁸² URL: [http://www.czso.cz/csu/2006edicniplan.nsf/t/360034A5ED/\\$File/400806a1.pdf](http://www.czso.cz/csu/2006edicniplan.nsf/t/360034A5ED/$File/400806a1.pdf)

⁸³ URL: [http://www.czso.cz/csu/2006edicniplan.nsf/t/360034A5ED/\\$File/400806a1.pdf](http://www.czso.cz/csu/2006edicniplan.nsf/t/360034A5ED/$File/400806a1.pdf)

pohyboval v průměru kolem 137 tisíc. Historické druhé minimum zaznamenal rok 1999, kdy nebyla dosažena ani devadesátitisícová hranice (89 471⁸⁴). Od roku 2002 se začal tento trend obracet k lepšímu a počet narozených dětí se opět pomalu zvedá.(viz tabulka 3)

1990 - 2005 mimo jiné výrazněji vzrostl také interval mezi narozením prvního a druhého dítěte z 3,7 na 5,1 roku. V souvislosti s celkovými změnami životního stylu se za těchto 15 let snižuje prorodinná orientace společnosti a dřívější dvoudětný model, kdy žena měla první dítě brzy po sňatku a druhé následovalo do 4 let, částečně mizí. Zatímco ženy narozené 1940 a 1950 už měly ve svých 35 letech dvě děti, tak ženy narozené o 20 let později mají ve stejném věku spíše jedno dítě. To, že opravdu není tolik žen do 30 let, které by už měly více dětí, se zjistilo při sčítání lidu 2001, kdy vzrostl podíl bezdětných žen ve věku 25 – 29 let o více než polovinu a výrazně klesl podíl žen, které jsou v tomto věku matkami 2 dětí z 46,1% (rok 1991) na 28,7%. Naopak přibylo ještě více žen s 1 dítětem a to jak ve věku 25 – 29 let (o 5%), tak i ve věku 30 – 34 let (o téměř 10%).⁸⁵

Plodnost ovšem neklesala rovnoměrně u všech věkových kategorií. Nejradiálnější snížení nastalo u skupiny nejmladších žen do věku 24 let a nemělo obdobu v dosavadní populační historii českých zemích. Mateřství u žen pod 24 let bylo v 70. a 80. letech zcela obvyklé a v 21. století je téměř výjimkou. Např. na 1 000 žen ve věku 18 let připadlo v roce 2000 celkem 17,9 narozených dětí, zatímco ještě v roce 1991 to bylo 78,5 dětí. Velký propad můžeme vidět i u dvacetiletých žen, kdy se v roce 1991 na 1 000 žen narodilo 176,9 dětí, což bylo o 132 dětí více než v roce 2000.⁸⁶ Mateřství zkrátka ztratilo své výsadní postavení v hodnotovém systému mladých lidí.

⁸⁴ URL: [http://www.czso.cz/csu/2006edicniplan.nsf/t/360034A5ED/\\$File/400806a1.pdf](http://www.czso.cz/csu/2006edicniplan.nsf/t/360034A5ED/$File/400806a1.pdf)

⁸⁵ číselné údaje ze Sčítání 2001[online]. Plodnost, tab. 39: URL: [http://www.czso.cz/csu/2003edicniplan.nsf/t/880036D0ED/\\$File/plodnost.pdf](http://www.czso.cz/csu/2003edicniplan.nsf/t/880036D0ED/$File/plodnost.pdf)

⁸⁶ číselné údaje ze Sčítání 2001[online]. Plodnost, tab. 34: URL: [http://www.czso.cz/csu/2003edicniplan.nsf/t/880036D0ED/\\$File/plodnost.pdf](http://www.czso.cz/csu/2003edicniplan.nsf/t/880036D0ED/$File/plodnost.pdf)

Z dat získaných při sčítání lidu 2001 se zjistilo, že na jednu vdanou ženu připadlo 1,9 dětí.⁸⁷ U celého souboru vdaných žen je patrný vzestup podílu vdaných žen s dvěma dětmi, dále pak úbytek žen s třemi a více dětmi a třetí trend se týká úbytku bezdětných žen a také žen s 1 dítětem. Např. 80,9% vdaných žen ve věku 20 – 24 let mělo už v roce 1980 jedno dítě a v roce 2001 klesl tento počet vdaných matek s 1 dítětem na 69,9%.⁸⁸

Obdobné trendy jsou viditelné i u souboru nevdaných žen, tj. svobodných, rozvedených a ovdovělých. Na rozdíl od předchozích sčítání lidu došlo u svobodných žen ke zvýšení počtu narozených dětí a to u všech věkových kategorií pozorovatelné na číslech v tabulce 4. Téměř 460 000 žen, které byly v době sčítání 2001 rozvedené se během dosavadního života narodilo 846 tisíc dětí. Na 1 000 rozvedených tak v roce 2001 připadlo 1885 narozených dětí. Sčítání ale nerozlišovalo kolik těchto dětí se narodilo v manželství a kolik po rozvodu.⁸⁹

Přes různé změny ve struktuře narozených dětí podle rodinného stavu matek se i v současné době rodí téměř 80 % dětí v manželství. Tuto úvahu potvrzuje i graf 3, na kterém je patrné, že se podstatná většina dětí narodila vdaným ženám. Proto zůstává manželská rodina základem populační reprodukce.

Během 90. let se postupně mění dosavadní model rodiny. Masivněji se začínají prosazovat nesezdaná soužití a stále více společensky přijatelné je nelegalizovat partnerství sňatkem a to i v případě očekávání potomka. Trend růstu podílu dětí narozených mimo manželství se datuje již od konce 80. let. Jestliže na začátku 90. let tvořily mimomanželské děti přibližně 10 % všech živě narozených dětí, tak koncem devadesátých let už to byl

⁸⁷ Aleš, M. Sčítání lidu. Plodnost a sňatečnost. *Demografie* [online]. 2004, roč. 46, č. 1, str. 47 [cit. 2008-03-04]. Dostupné na WWW: <[http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/demografie_1_2004/\\$File/dem1_2004.pdf](http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/demografie_1_2004/$File/dem1_2004.pdf)>.

⁸⁸ číselné údaje ze Sčítání 2001[online]. Rodinný stav a plodnost, tab. 27: URL: [http://www.czso.cz/csu/2003edicniplan.nsf/t/880036B7FF/\\$File/stav.pdf](http://www.czso.cz/csu/2003edicniplan.nsf/t/880036B7FF/$File/stav.pdf)

⁸⁹ číselné údaje ze Sčítání 2001[online]. Rodinný stav a plodnost, str.14: URL: [http://www.czso.cz/csu/2003edicniplan.nsf/t/880036B7FF/\\$File/stav.pdf](http://www.czso.cz/csu/2003edicniplan.nsf/t/880036B7FF/$File/stav.pdf)

dvojnásobný počet⁹⁰ a v roce 2005 se podíl těchto dětí přiblížil třetině všech dětí. Především po roce 2000 vzrostl počet dětí narozených ve faktických manželstvích rychleji, takže v roce 2005 byl jejich počet (32 409⁹¹) více než dvojnásobný ve srovnání s ročními počty z poloviny 90. let.

Zásadní změnou prošel i věk při prvním porodu. Tak jako stoupá věk při vstupu do manželství, tak roste i věk při narození prvního dítěte. V porovnáním s rokem 1990 stoupl věk matek při prvním porodu na 26,6 let. V roce 2005 však průměrný věk matek dosáhl až na hranici 28,6 let.⁹² Směřování k vyššímu věku při narození prvního dítěte lze dobře sledovat na tabulce 5.

Kromě vyššího věku se průběžně mění i struktura narozených dětí podle nejvyššího ukončeného vzdělání matky. S všeobecným růstem vzdělanosti populace se zvyšuje mezi matkami počet žen s vyšším vzděláním. V roce 2005 mělo téměř 57 % matek maturitu nebo vysokoškolské vzdělání, zatímco v roce 1993 to bylo pouze 44 %. U matek se středním vzděláním bez maturity pozorujeme opačný trend. Částečně ubývá i matek, které mají pouze základní vzdělání. Ženy - matky s nižším vzděláním většinou zakládají rodinu, aniž by uzavíraly sňatek. Naopak nejméně často volí nesezdané soužití matky s vysokoškolským diplomem. S delší dobou studia souvisí i odkládání početí prvního dítěte do vyššího věku.

Mohlo by se zdát, že nízkou plodnost také může ovlivňovat vysoký počet matek, které podstoupí interrupci, leč omyl je pravdou. Počet potratů provedených na 1 000 obyvatel

⁹⁰ mimo manželství se už rodilo každé páté dítě

⁹¹ URL: [http://www.czso.cz/csu/2006edicniplan.nsf/t/360034A5ED/\\$File/400806a1.pdf](http://www.czso.cz/csu/2006edicniplan.nsf/t/360034A5ED/$File/400806a1.pdf)

⁹² Zeman, K. Vývoj obyvatelstva České republiky v roce 2005. *Demografie* [online]. 2006, roč. 48, č. 3, str. 158, tab. 7 [cit. 2008-03-04]. Dostupné na WWW: [http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/demografie_3_2006/\\$File/dem3_2006.pdf](http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/demografie_3_2006/$File/dem3_2006.pdf).

byl v roce 2006 pouhých 3,9; zatímco např. v roce 1990 připadlo na stejný počet obyvatel 12,2 potratů.⁹³

Podle porovnání některých ukazatelů týkající se plodnosti můžeme očekávat růst počtu narozených dětí, protože ženy, které doposud rození dětí odkládaly, začnou ve vyšším věku rodit. Tuto tendenci už můžeme vidět na číslech ukazující opět stotisícovou hranici ročního počtu narozených dětí. Otázkou ovšem zůstává, zda-li ženy budou raději preferovat pouze 1 dítě či budou chtít žít bez dětí nebo zachovají dvoudětný model. Zatím tedy nemůžeme s určitostí prohlásit, že se jedná o změnu zaměření mladých manželů na rodičovství jediného dítěte nebo na bezdětnou rodinu, ale že jde spíše o důsledek odklonu od časných sňatků a od časného rodičovství, popř. odložení narození druhého dítěte do vyššího věku.

2.1.3 Demografické změny aneb obavy z vymřetí národa

Jak už bylo naznačeno v předchozích kapitolách, jsou změny v demografickém chování populace velmi výrazné. Jedním z trendů, který lze mezi mladými lidmi pozorovat, je snižování počtu dětí v rodině. To se odráží i na počtech narozených dětí. Přestože se v roce 2006 narodilo 105 831⁹⁴ dětí, nemůže ani tento počet zakrýt malé množství dětí narozených v 90. letech, kdy dosahoval v průměru pouze 90 tisíc. Nízká plodnost generace mladých žen se zákonitě promítne i do úbytku obyvatelstva České republiky. Tuto situaci nemůže ovlivnit ani větší počet přistěhovalců ze zahraničí.

Od vzniku České republiky se postupně mění věková struktura obyvatelstva. Asi největší změnu věkové skladby zaznamenala kategorie dětí do 14 let. V této skupině došlo

⁹³ URL: <http://www.czso.cz>, Statistická ročenka 2007, tab. 4-1. Pohyb obyvatelstva

⁹⁴ URL: <http://www.czso.cz>, Statistická ročenka 2007, tab. 4-1. Pohyb obyvatelstva

během několika málo let k hlubokému úbytku dětí. Jejich počet se v roce 2001 dostal až pod hranici 2 milionů, tj. snížení na méně než pětinu obyvatelstva ČR. Jednoznačnou příčinou tohoto zvratu v demografickém vývoji byla nízká porodnost v 90. letech. Tento úbytek dětí se jistě negativně promítne i na počtu základních škol, protože čím méně dětí se rodí, tím méně je také potřeba škol, tudíž se budou muset některé zavřít. Mnohem méně dětí bychom hledali i ve věku 15 -19 let, protože se podíl těchto mladých lidí podstatně snížil; od roku 1991 do roku 2000 o více než 220 tisíc, to znamená o více než 25 %.⁹⁵ Naproti tomu byl na přelomu století relativně vysoký počet příslušníků starších věkových kategorií ve věku ekonomické aktivity, osob ve věku 40 – 65 let. Absolutně nejvyšší počet má však skupina obyvatel ve věku 80 a více let, jejichž počet dlouhodobě výrazněji přibývá.

Obyvatelé České republiky byli tedy na začátku 21. století v průměru o více než 10 let starší než ve 20. století. Nikdy v dosavadní historii nezestárlo obyvatelstvo na českém území jako v průběhu 20. století. Kromě snížení porodnosti je jednou z hlavních příčin pokles kojenecké a dětské úmrtnosti.

Postupným přechodem lidí ze středního věku do důchodového věku se bude měnit věková struktura ve prospěch podílu staršího obyvatelstva. Vzestup počtu osob starších 80 let díky tomu v první dekádě 21. století zesílí a tato skupina se stane nejrychleji se rozšiřující věkovou skupinou vůbec, což může zkomplikovat sociální i ekonomický vývoj České republiky. Protože stárnutí populace je zřejmé, musí projít současný důchodový systém ČR reformou. V důsledku se tento problém odrazí i v požadavcích na státní rozpočet, ale ponese to sebou i tlaky na změnu životního stylu. Má tedy budoucnost naší republiky v rukou mladá generace, pro kterou, jak se zdá, nejsou hlavní prioritou děti?

⁹⁵ číselné údaje ze Sčítání 2001[online]. Vývoj věkové struktury obyvatelstva a její tendence, tab. 9: URL: [http://www.czso.cz/csu/2003edicniplan.nsf/t/C200472C7D/\\$File/410903t3.pdf](http://www.czso.cz/csu/2003edicniplan.nsf/t/C200472C7D/$File/410903t3.pdf)

3. Představy mladých lidí o svém budoucím životě

Změny demografického chování jsou viditelné jednak na číslech ze statistických ročenek, ale také z různých výzkumů. K pochopení jejich smyslu bylo nutné předem popsat společenskou a demografickou situaci v České republice, zvláště pak populační vývoj po roce 1989 (viz 2.1.1 sňatečnost a 2.1.2 porodnost). Průzkumy demografického chování mají u nás dlouholetou tradici. Dřívější šetření se však zaměřovala hlavně na otázky kolem velikosti rodiny a situace z hlediska bytu, příjmu a zaměstnání, ale nikdy nekladly např. otázky o možných způsobech partnerského soužití. Protože je kohabitace v posledních letech mezi mladými velmi oblíbená, roste také více potřeba zjišťovat názory na tento sociologický jev.

Bylo provedeno několik průzkumů mezi mladými lidmi, aby se zjistilo, jakou hodnotu dnes pro ně vůbec rodina a manželství má. Sociologický ústav Akademie věd České republiky uskutečnil v letech 1994 a 1996 šetření Rodina 94 a Rodina 96⁹⁶, která se zajímala o postoje lidí všech věkových kategorií, takže i mladé generace. Na rodinné chování se mimo jiné zaměřovaly i výzkumy Populační klima 1996 a také Formy rodinného života mladé generace 1996. Některé postoje k rodině lze nalézt i v šetřeních Institutu pro výzkum veřejného mínění. Této problematice se věnoval i mezinárodní výzkum International Sociological Survey Programme⁹⁷, který se v České republice uskutečnil v roce 1994 a 2002. V rámci tohoto šetření byli respondenti dotazováni na to, zda-li souhlasí či nesouhlasí s několika výroky týkající se manželství a rodiny. Průzkumy se často soustřeďovaly na zjišťování ideálního věku pro vstup do manželství a pro narození prvního dítěte, stejně tak jako na ideální počet dětí v rodině. Demografické změny v 90. letech, jako byl pokles sňatečnosti doprovázený poklesem úrovně plodnosti, inspirovaly k uskutečnění speciálního průzkumu nazvaného Mladá generace 1997, který

⁹⁶ dále jen R94 a R96

⁹⁷ dále jen ISSP

byl opravdu zaměřen na mladé svobodné lidi ve věku 18 – 30 let. Tato skupina byla oslovena, protože právě představitelé této věkové kategorie se teprve rozhodovali o způsobu svého rodinného života. Hlavní náplní tohoto šetření bylo zjištění postojů mladých lidí na manželství a rodičovství. Proto při popisu postojů mladé generace a jejich představ o budoucím životě budu vycházet z těchto šetření.

3.1 Mladí lidé

Dospělost je jednou z fází lidského života, kde se kromě vzdělání potřebného pro pracovní dráhu připravují mladí lidé na vstup do manželství a na založení rodiny. V tomto období si vytváří představy o budoucnosti a formulují si životní cíle. Snaží se poznat sami sebe a hledají vzory, kterým by se chtěli podobat. Dospělostí pro ně ovšem končí období rozmarů a musí si uvědomit realitu, která se často liší od vysněných představ. V daných situacích se musí rozhodovat už jako dospělý člověk.

Dnešní mladí lidé jsou do jisté míry ovlivněni názory generace jejich rodičů. Zpravidla se rodili do úplných rodin, protože zplodit potomka mimo manželství nepřipadalo v úvahu a bylo jen malé procento těch, jejichž děti přišly na svět v nesezdaném soužití. V tomto trendu se však současná mladá generace liší od svých rodičů. Mladí lidé už dnes nepotřebují legitimizovat početí dítěte sňatkem. Dříve byl sňatek a založení rodiny chápány jako první kroky do skutečného života. V současné době se však odsouvají do pozadí, protože se mladí lidé snaží ve svém životě něco dokázat.

V porovnání s mladými lidmi před rokem 1989 mají dnešní stejně staří lidé o sto procent lepší možnosti. V období socialismu byla mladá generace velmi ovlivňována především státní politikou. Na druhou stranu však měli jistotu, že po studiu najdou zaměstnání, což je pro současného mladého člověka docela problém. Ten totiž musí počítat s tím, že během svého života vystřídá možná i více povolání, než se uchytí. Co je tedy pro

mladou generaci lákavé? Čemu dávají přednost svobodě či rodině a jakou roli v těchto úvahách hraje věk, povolání nebo vzdělání?

3.2 Životní plány

V průzkumech demografického chování jsou často mladí lidé dotazováni na to, co chtějí dělat v několika dalších letech. Protože se v mladé věkové skupině nachází především studenti, tak jsou často otázky směřované na to, zda-li chtějí pokračovat ve studiu nebo raději začít pracovat. Z dalších oblastí zájmů mladých lidí se šetření často ptá na profesní postavení, kterého chtějí dosáhnout a zda-li k tomu např. chtějí získat zkušenosti v zahraničí. Kromě těchto budoucích plánů v oblasti kariéry nesmí chybět dotazy na představu rodinného života, zda-li chtějí vstoupit brzy do manželství až k tomu, hodlají-li mít děti.

3.2.1 Studium

Jedním z důvodů, proč mladí lidé nezakládají brzy rodinu, je stále se zvětšující zájem o studium. V 90. letech nastaly změny nejen v demografickém chování mladých lidí, ale dotkly se také délky a rozsahu studia. Mladí lidé studují déle než bylo zvykem. Velké množství jich končí školu v průměru o 4 roky později než jejich rodiče. To způsobuje, že o svých dalších krocích rozhodují až později.

Od roku 1990 se zvýšil počet studujících ve věku 18 a 19 let. Ještě v roce 1991 byla ve věku 18 let pouze třetina studujících a v roce 1997 už jejich podíl dosáhl až tří čtvrtin. Údobný trend zaznamenal podíl studujících ve věku 19 let, kdy se jejich počet zvedl

z 16% na třetinu.⁹⁸ Zvýšený zájem o studium a vyšší počty studentů a studentek zaregistrovaly univerzity od počátku 90. let. Ve školním roce 1985/1986 studovalo na českých vysokých školách celkem 87,7 tisíc studentů, což činilo 12,8% populace ve věkové kategorii 20 – 24 let. O 12 let později, tj. ve školním roce 1997/1998 se počet vysokoškolských studentů zvýšil na 145,1 tisíc a ve školním roce 2005/2006 už dosáhl 276 528 studujících.⁹⁹

Na grafu 4 je vidět, jak dnešní mladí lidé věnují podstatně více času tomu, aby získali vzdělání. Část mladých lidí odkládá sňatek do vyššího věku z důvodu studia a po ukončení vzdělání většinou vstupují do manželství a zakládají relativně brzy rodinu. Někteří si raději po ukončení studia hledají dobré zaměstnání a budují si profesní kariéru. Zdá se, že za hranici studia většinou mladí lidé považují věk zhruba 26 roků.

3.2.2 Budování kariéry

Ukazuje se, že pro více než tři čtvrtiny mladých lidí je velmi důležité získat dobrou práci, přičemž dobré postavení chtějí dosáhnout především mladí lidé po skončení svých studií. Zvláště pak pro mladé muže představuje profesionální dráha velmi důležitou součást životních plánů. Mladé ženy však kromě získání zajímavé práce upřednostňují spíše rodinu a děti. Zdá se, že kariéra je podstatnou součástí života každého člověka, ale neovlivňuje ho natolik, že by byl ochoten se úplně vzdát představy založení rodiny. Kariéra je v dohledné době mladými preferována, ale rodina má také své důležité místo, které je však odsunuto do vyššího věku.

⁹⁸ Viz Fialová, L. a kol.: Představy mladých lidí o manželství a rodičovství. 1. vydání, Praha, SLON, 2000, str. 38. ISBN 80-85850-87-7.

⁹⁹ Viz Fialová, L. a kol.: Představy mladých lidí o manželství a rodičovství. 1. vydání, Praha, SLON, 2000, str. 38. ISBN 80-85850-87-7.

URL: [http://www.czso.cz/csu/2007edicniplan.nsf/t/610030925C/\\$File/403607k03.pdf](http://www.czso.cz/csu/2007edicniplan.nsf/t/610030925C/$File/403607k03.pdf)

Z šetření Mladé generace 1997 vyplynuly mimo jiné informace o sociální skladbě mladých lidí. Mezi mladými lidmi bylo poměrně málo podnikatelů a to hlavně mezi ženami. Častější zájem o podnikání projevili vysokoškoláci a středoškoláci a naopak nejmenší zájem byl u osob se základním vzděláním a s vyučením.¹⁰⁰ Protože jsou mladí svobodní lidé teprve na počátku ekonomické aktivity a snaží se najít uplatnění na trhu práce, mají většinou spíše podprůměrné příjmy, což způsobuje odklad rodiny. Bojí se totiž toho, že nezvládnou dostatečně finančně zabezpečit svou budoucí rodinu. Charakteristické pro mladé lidi je také poměrně časté střídání zaměstnání, protože se snaží najít si nejlepší zaměstnání.

Od 90. let se na trhu práce začíná stále více prosazovat nezaměstnanost jako nový jev, který zásadním způsobem ovlivňuje profesní postavení mladých lidí. Můžeme říci, že nezaměstnanost už neznamena jen pojem, který bychom znali pouze z knih, ale je skutečností, kterou si projde snad každý mladý člověk. V průzkumu Mladá generace, provedené v roce 1997, uvedla zhruba čtvrtina dotazovaných mladých lidí, že měla osobní zkušenost s nezaměstnaností.¹⁰¹

To, že je nezaměstnanost opravdu fenomén, který v současné době působí při rozhodování mladých lidí, dokazují i data Českého statistického úřadu zjištěná v rámci šetření zaměstnanosti. Ve 4. čtvrtletí 2007 bylo ve věku 15 až 24 let 22% mužů a 12,7% žen nezaměstnaných. Ve věkové skupině 25 – 29 let se procentní podíl nezaměstnaných snížil u obou pohlaví (muži – 13,1% a ženy – 11,6%).¹⁰² Mezi mladými

¹⁰⁰ Viz Fialová, L. a kol.: Představy mladých lidí o manželství a rodičovství. 1. vydání, Praha, SLON, 2000, str. 41, tab. 2.8. ISBN 80-85850-87-7.

¹⁰¹ Viz Fialová, L. a kol.: Představy mladých lidí o manželství a rodičovství. 1. vydání, Praha, SLON, 2000, str. 40. ISBN 80-85850-87-7.

¹⁰² číselné údaje z ČSÚ. Zaměstnanost a nezaměstnanost v ČR podle výsledků výběrového šetření pracovních sil za 4. čtvrtletí 2007: URL: [http://www.czso.cz/csu/2007edicniplan.nsf/t/F70040AEBD/\\$File/310107q447.pdf](http://www.czso.cz/csu/2007edicniplan.nsf/t/F70040AEBD/$File/310107q447.pdf)

lidmi bez práce jsou rozdíly jak ve věku, tak i získaného vzdělání. Největší nezaměstnanost se objevuje u lidí se středním vzděláním bez maturity, což odráží nedostatek míst v českém průmyslu. Nezaměstnaných je více v mladším věku, protože skončili s přípravou na budoucí povolání a rozhlíží se po zaměstnání, ale firmy bohužel projevují větší zájem o lidi s praxí. Při hledání zaměstnání si zatím nejlépe vedou vysokoškoláci, u kterých je relativně malá nezaměstnanost. Co se týká pohlaví, projevuje se větší obava z nezaměstnanosti u žen. Mladé ženy vědí, že pokud otěhotní můžou snadno ztratit místo.

3.2.3 Cestování

Nové poměry v 90. letech umožnily mladým lidem studovat, podnikat, ale i cestovat. Na rozdíl od svých rodičů, kteří měli omezené možnosti získání zkušeností v zahraničí, se dnes mladým dospívajícím lidem otevírají hranice do světa. V současné době může tato mladá generace zužitkovat svá studia cizích jazyků a využít je při dalším studiu či práci v zahraničí. Tyto zahraniční zkušenosti se jim pak mohou hodit při hledání zaměstnání.

V průzkumu Mladé generace 1997 se zjistilo, že však pouze 9% dotazovaných určitě vycestuje a další čtvrtina by možná využila tuto možnost. Naopak 2/3 mladých nepředpokládaly, že by jely do zahraničí kvůli studiu nebo práci, přitom ale velká skupina dotazovaných byli absolventi středních a vysokých škol a další ještě studovali. Zájem o vycestování projevovaly častěji ženy než muži a samozřejmě mladší lidé pod věkovou hranicí 21. let.¹⁰³ Možná, že je při rozhodování ovlivňovala nedostatečná míra jazykových znalostí, ale také strach z opuštění domova nebo jim chyběl potřebný kus odvahy.

Se vstupem do Evropské Unie zájem o studium i práci v zahraničí stoupá. Díky odstranění víz je vycestování snadnější a proto je tato možnost stále více atraktivnější.

¹⁰³ Viz Fialová, L. a kol.: Představy mladých lidí o manželství a rodičovství. 1. vydání, Praha, SLON, 2000, str. 53. ISBN 80-85850-87-7.

Studijní či pracovní pobyty v cizině také mají vliv na postoje mladých lidí, kteří chtějí získat zkušenost a odkládají proto sňatek i plození dětí.

3.2.4 Věnovat se svým zálibám

Do jisté míry mohou koníčky konkurovat manželství a také založení rodiny, zejména u mladých mužů. Pokud si mladí lidé chtějí brzy pořídit rodinu, musí také myslet na to, že mnohé zájmové činnosti jsou náročné a to nejen časově, ale také finančně. Ty prostředky, které dříve vynakládali na své koníčky, by v budoucnu mohli využít ve prospěch své rodiny. Mladí lidé, kteří už ale rodinu mají, se většinou nehodlají vzdávat svých koníčků a zájmů. V manželství však jde právě o toleranci, která vyžaduje skloubení vlastních zájmů s rodinným životem.

Věnovat se svým zájmům preferují spíše studující. Na otázku, zda-li se chtějí mladí lidé v budoucnu věnovat svým koníčkům odpověděla značná část dotazovaných „ano“. Těmto plánům dávali mladí lidé přednost před vycestováním do zahraničí. Celkově se záliby umístily na druhém místě, protože mladí lidé upřednostňují raději získání dobrého postavení v zaměstnání.¹⁰⁴

3.2.5 Oženit se – vdát se

Vstoupit do svazku manželského v nejbližší budoucnosti je, jak se zdá, závažnějším životním plánem, než jsou ty předchozí. Manželství sebou přináší změnu způsobu života, na kterou byli doposud mladí lidé zvyklí, ale také velkou dávku tolerance, odříkání a přizpůsobení se tomu druhému, zkrátka jedná se o vytvoření harmonického soužití

¹⁰⁴ Průzkum Mladé generace 1997 in Fialová, L. a kol.: Představy mladých lidí o manželství a rodičovství. 1. vydání, Praha, SLON, 2000, str. 52, tab. 3.3. ISBN 80-85850-87-7.

a proto nemusí být manželství pro mladé lidi tou nejlepší variantou. Z různých výzkumů ale vyplývá, že téměř každý mladý člověk chce manželství jednou v životě uzavřít, buď hned a nebo až po nesezdaném soužití. Častěji se sňatkem počítají ženy. Stejně tak roste chuť uzavřít manželství se zvyšujícím se věkem. Je to logické, protože se posouvá sňatek do vyššího věku, až do doby, kdy skončí svá studia nebo získají dobré postavení v práci. Proto v několika příštích letech počítají se sňatkem spíše zaměstnaní. Významné rozdíly se také ukazují, pokud jde o vzdělání. O sňatek projevují zájem více absolventi vysokých škol a naopak nejméně často ho chtějí lidé se základním vzděláním, což jsou většinou mladí svobodní lidé, kteří ještě studují. Pokud srovnáme opět pořadí důležitosti tohoto životního plánu, je budování kariéry přednější než sňatek.

3.2.6 Mít děti

A jakou roli v životě jedince hraje rodičovství? Má bezpochyby pro každého člověka ještě větší význam než uzavření manželství. V průzkumu Mladé generace 1997 se ukázalo, že více než pětina dotazovaných plánovala v blízké době dítě a další třetina o tom uvažovala. Samozřejmě toto rozhodnutí upřednostňovaly ženy před muži a starší osoby před mladšími. Ženy, které uvažovaly o sňatku bez předchozího soužití, chtěly častěji zakládat rodinu než ty, které hodlaly žít trvale v nesezdaném soužití. Je tedy zřejmé, že život v nesezdaném soužití působí na odkládání rozhodnutí mít děti.¹⁰⁵

Otázkou „Jakou hodnotu dětem lidé přikládají?“ se zabýval i výzkum Rodina 96, kde je 72% žen označilo za jedinou skutečnou životní radost. Mladí lidé ovšem v tomto šetření prokázali, že děti nejsou jejich hlavní prioritou. Jen v 56% pokládali děti za skutečné

¹⁰⁵ Viz Fialová, L. a kol.: Představy mladých lidí o manželství a rodičovství. 1. vydání, Praha, SLON, 2000, str. 57. ISBN 80-85850-87-7.

životní potěšení.¹⁰⁶ Jiných výsledků dosáhla šetření ISSP 1994 a 2002, ve kterých se s výrokem „Sledovat, jak děti rostou, je největší radost v životě“ ztotožnilo 90% dotazovaných. Více než polovina respondentů si také myslí, že lidé, kteří nemají děti, vedou prázdný život. V tomto případě se jedná o 10% nárůst ve srovnání s rokem 1994. A stejně jako v ostatních šetřeních se prokázalo, že pro ženy znamená mateřství více než pro muže.¹⁰⁷

Narození dětí plánují pro nejbližší roky hlavně zaměstnaní a potom také vysokoškolsky vzdělaní lidé. Naopak určitou absenci tohoto plánu lze pozorovat u nezaměstnaných a studujících, ale také u lidí se základním vzděláním. Totožnou tendenci jsme už mohli vidět i u plánování manželství.

3.3 Role bydlení v životních plánech

Získání vlastního bytu nebo možnost bydlet samostatně je jednou z nejdůležitějších podmínek uzavření sňatku a založení rodiny. Špatná situace na trhu s byty se jistě promítá i do změn demografického chování mladých lidí. Přibližně ¾ nových manželství uzavírají lidé, až když mají vlastní byt, čtvrtina jich využívá možnost bydlet hned po sňatku s rodiči. Trvale žije s rodiči asi desetina mladých manželství.¹⁰⁸ Většina ale jistě sní o tom, že si koupí byt nebo postaví svůj vlastní dům. Zdá se tedy, že mladí lidé mají pevné plány, co se týká budoucího bydlení.

¹⁰⁶ Viz Fialová, L. a kol.: Představy mladých lidí o manželství a rodičovství. 1. vydání, Praha, SLON, 2000, str. 25. ISBN 80-85850-87-7.

¹⁰⁷ Viz Chaloupková, J.; Šalamounová, P.: Postoje k manželství, rodičovství a k rolím v rodině v České republice a v Evropě. Praha, Sociologický ústav AV ČR, 2004, str. 20-22. ISBN 80-7330-062-1.

¹⁰⁸ Viz Tuček, M. a kol.: Dynamika české společnosti a osudy lidí na přelomu tisíciletí. 1. vydání, Praha, SLON, 2003, str. 52. ISBN 80-86429-22-9.

Přestože by mladé páry jistě chtěly založit svou vlastní domácnost, naráží na skutečnost, že je všeobecně málo bytů. Bydlení bývá dostupnější spíše na venkově, kde je ale naopak málo pracovních příležitostí a chybí tam, kde je práce relativně dost. Proto je často horší pořídit si bydlení pro obyvatele velkých měst. Tomu pak také odpovídají ceny bytů a domů. Pokud se cena bytu pohybuje kolem 1 500 000 korun, tak téměř 40% mužů i žen, jak vyplývá z výzkumu Mladé generace 1997, získá takový byt nejdříve až po 5 letech. U studentů je možnost obstarat si byt podstatně delší a často se v tomto ohledu spoléhají na finanční pomoc rodičů. Kromě problému s nedostatkem bytu ovlivňuje mladé lidi také velká nákladovost samostatného bydlení. Náklady na pořízení bytu totiž v posledních desetiletích neúnosně stouply. Generace rodičů dnešních mladých lidí si mohla opatřit své byty za náklady, do nichž se promítly nízké ceny stavebních materiálů, a proto nebyly tak vysoké, jako jsou dnes.

Výzkum Mladé generace 1997 poskytl kromě jiného také informace o způsobu bydlení mladých lidí, ze kterých můžeme zjistit, že opravdu malé množství mladých už založilo samostatnou domácnost. Ze souboru svobodných ve věku 18 – 29 let jich bydlelo 79% u rodičů, 12% ve vlastním bytě nebo domě, dalších 8% žilo v podnájmu a zbývající 1% u příbuzných či známých. Z těchto dat také vyplynulo, že téměř 80% mladých do 24 let žilo u svých rodičů, je tedy dobře patrná závislost mladých lidí v době studia. Podíl mladých osob ve věku 29 let, kteří ještě bydlí u rodičů, ovšem klesl na třetinu.¹⁰⁹ Je jasné, že takový způsob bydlení nemůže mladé rodině vyhovovat. Nicméně bydlení u rodičů je pro mladého člověka jistě pohodlnější.

Situace, kdy více než třetina obyvatelstva ve věku 25 – 29 let nemá vlastní byt, je do budoucna sociálně nevyhovující. Počet dokončených bytů se snížil z téměř 44 000, zjištěných v roce 1990 na necelých 13 000 v roce 1995. K 1. březnu 2001 představoval bytový fond 4 366 tisíc bytů (tzn. 427 bytů na 1 000 obyvatel). Tento počet ale zahrnuje

¹⁰⁹ Viz Fialová, L. a kol.: Představy mladých lidí o manželství a rodičovství. 1. vydání, Praha, SLON, 2000, str. 43. ISBN 80-85850-87-7.

všechny byty určené k bydlení, obydlené, ale i neobydlené. Počet trvale obydlených bytů pak na 1 000 obyvatel dosáhl v roce 2001 hodnoty 374 bytů. Přestože rostou počty bytů stále rychleji než počty lidí, tak je pořád mnoho lidí, kteří nemají byt. Jestliže v roce 1961 připadlo na 2 845,1 tisíc bytů necelých 10 miliónů obyvatel, tj. v průměru 3,36 obyvatel na jeden byt, tak v roce 2001 to bylo v průmětu jen 2,67 obyvatel na byt. Přesto počet domácností bez bytu překročil 443 tisíc (tj. 10,4%).¹¹⁰

Je zajímavé, že přibývá stále více rodinných domů a naopak klesá výstavba nájemních bytů, které jsou však pro mladé lidi finančně dostupnější. Mladé domácnosti s nižšími příjmy ale právě žijí častěji v nájemních bytech na sídlištích. Data potvrzují, že takové domácnosti často sdílejí bydlení s dalšími hospodařícími domácnostmi, což nejsou optimální podmínky pro založení rodiny. V těchto případech se snad většinou jedná pouze o dočasnou formu bydlení.

Jak se zdá, nejlépe bydlí domácnosti jednotlivců. Počet bytů s jedinou osobou se za 20 let od roku 1980 zvýšil o téměř 38%.¹¹¹ Často bydlí v bytech, které by sloužily pro bydlení celých rodin.

Přestože je v porovnání s např. poválečným obdobím pro mladá manželství příznivá situace z hlediska získání vlastního bytu, tak pro finanční nákladovost přehodnocují své životní plány a čekají, až budou mít jisté bytové zázemí, aby mohla založit vlastní rodinu.

¹¹⁰ Sčítání 2001[online]. 10. Domácnosti: URL: [http://www.czso.cz/csu/2005edicniplan.nsf/t/D60032C256/\\$File/kap_I_10.pdf](http://www.czso.cz/csu/2005edicniplan.nsf/t/D60032C256/$File/kap_I_10.pdf)

Sčítání 2001[online]. 12. Bytový fond: URL: [http://www.czso.cz/csu/2005edicniplan.nsf/t/D60032C256/\\$File/kap_I_12.pdf](http://www.czso.cz/csu/2005edicniplan.nsf/t/D60032C256/$File/kap_I_12.pdf)

¹¹¹ číselný údaj ze Sčítání 2001[online]. 12. Bytový fond: URL: [http://www.czso.cz/csu/2005edicniplan.nsf/t/D60032C256/\\$File/kap_I_12.pdf](http://www.czso.cz/csu/2005edicniplan.nsf/t/D60032C256/$File/kap_I_12.pdf)

3.4 Preference způsobu života

Klíčovým bodem výzkumu na zjištění představ mladých lidí o způsobu svého budoucího života bývá otázka, do jaké míry konkurují alternativní formy partnerského života manželství. Průzkumy ukazují, že 90% mladých svobodných lidí chce uzavřít manželství až poté, co si život s partnerem vyzkouší. Nelze očekávat, že by se však v dnešní mladé generaci ve věku 18 – 30 let stalo nesezdané soužití rovnocennou variantou manželství. Nesezdané soužití je mezi mladými chápáno spíše jako zkouška před případným manželstvím. Celoživotní nesezdaná soužití nepředstavují příliš rozšířený ideál.

Ukazuje se, že už dnes není příliš populární tradiční model, kdy se nejprve snoubenci vzali a pak spolu teprve bydleli. Mladí lidé si vytvořili novou posloupnost těchto kroků. Nejprve spolu nějakou dobu žijí a sňatek uzavřou později, většinou po otěhotnění ženy. Sňatek bez předchozího soužití většinou upřednostňují věřící lidé, na něž jsou z hlediska náboženské víry kladeny určité morální požadavky. Víra jim také stanovuje normy správného chování, se kterým je spojena i absence sexuálního styku před sňatkem. Naopak lidé, kteří si vyberou nesezdané soužití jako celoživotní strategii, na něm oceňují nezávislost a případný snadný rozchod. Ti, kteří tento typ svazku chápou jen jako přechodný stav, věří, že jim pomůže mnohem lépe poznat vlastnosti svého budoucího partnera a že si vyzkouší pevnost svého vztahu.

Můžeme tedy říci, že výběr způsobu života závisí jednak na náboženském přesvědčení, ale také na tom, v jaké rodině mladý člověk vyrůstal. Lidé, jejichž rodiče měli šťastné manželství, si vzali často ze svých rodičů příklad a projevila se v nich větší ochota uzavřít sňatek bez zkoušky. Existují ale také lidé, kteří by rádi uzavřeli manželství, ale nevstoupí do něj kvůli přání svého partnera. V neposlední řadě je ale také skupina lidí, kteří nenašli vhodného partnera, tak přestože by chtěli, zůstanou stejně sami.

3.5 Představy o manželství

Považuje dnešní mladá generace manželství za naprosto zbytečnou záležitost? Z výsledků různých šetření je patrné, že pro mladé lidi není manželství mrtvou institucí. Manželství pro ně zůstává stále nejpreferovanější variantou partnerského života. V šetření reprodukčního chování provedené Českým statistickým úřadem v roce 1993 označilo tři čtvrtiny dotazovaných manželství za nejdůležitější věc na světě. Jako posvátnou instituci nazvalo manželství také 71% mužů a 73% žen v průzkumu R96. Zajímavé je i zjištění, že 62% svobodných ve věku 18 – 30 let chtělo prožít život v manželství s jediným životním partnerem a stejné množství mladých lidí souhlasilo v šetření R96 s tím, že manželský slib by měl platit po celý život. Důvodem uzavření sňatku je narození dítěte do manželství, což si podle průzkumu Mladé rodiny 1996¹¹² myslelo 82% respondentů. Přesto je ale 71% ve věku 18 – 29 let (podle R96) názoru, že sňatek má smysl, i když lidé neplánují prozatím děti.¹¹³

A co pro dnešní mladé svobodné lidi manželství představuje? Bezpochyby uspokojuje citové potřeby člověka. Jak mnozí tvrdí, nemůže být člověk přece šťastnější než po boku milujícího partnera a jejich dětí. Neměli bychom ale opomenout ani to, že manželství poskytuje finanční jistotu a také právní záruky majetkových vztahů. Důraz na finanční jistotu manželství vzrůstá především u mužů při nástupu do zaměstnání; výrazněji si pak uvědomují význam finančních prostředků, které k nezávislosti potřebují. Pohled na manželství jako na finanční jistotu vidí spíše ženy méně vzdělané. Vysokoškolačky naopak věří, že jsou finančně soběstačné a nevidí hlavní výhodu manželství v penězích.

¹¹² součást výzkumu Formy rodinného života mladé generace 1996

¹¹³ Viz Fialová, L. a kol.: Představy mladých lidí o manželství a rodičovství. 1. vydání, Praha, SLON, 2000, str. 22-23. ISBN 80-85850-87-7.

Jak naznačují ukazatele sňatečnosti, dochází v současné době k poklesu uzavíraných sňatků. Někteří lidé se bojí uzavřít manželství, protože to vnímají jako omezení osobní svobody. Jsou v dnešní době vůbec mladí lidé ochotni se vzdát své svobody? Zůstat svobodný sebou může přece jenom přinést i výhody. Namísto práce může jít mladý člověk studovat, a tím získat lepší pozici na sňatkovém trhu. Může žít u rodičů, aniž by musel do domácnosti přispívat. Ale hlavně se nemusí podřizovat věcem, které souvisí s rodinným životem a může se věnovat zálibám a cestovat. Výzkum Mladé generace 1997 ukázal, že dvě pětiny mladých svobodných lidí si myslí, že je manželství nijak neomezí. Bohužel nejsou připraveni na to, že budou muset rodině také něco obětovat a dá se očekávat, že brzy rozšíří počty rozvedených v České republice. Kromě těchto idealistů jsou mezi mladými i ti, kteří si uvědomují, že budou muset manželství něco obětovat. Potvrzuje se také, že muži jsou častěji zastánci názoru, že manželství omezuje jejich svobodu.

3.5.1 Motivy k uzavření sňatku

Co vede mladé lidi k tomu, aby uzavírali sňatek? Jak většina zdůrazňuje, motivovala je při vstupu do manželství láska a touha po bezpečném zázemí (tzn. emocionální motiv). Tak jako tomu bylo dříve, že snoubenci uzavírali sňatek z rozumu, už připouští jen malá část lidí. Někteří vstupují do manželství proto, aby se jejich potomci narodili v manželství. Tento praktický důvod je jistě důležitý, ale u mladé generace se ukazuje, že emocionální příčina vítězí nad praktickou. Kromě již v předchozí kapitole zmiňovaných finančních jistot a právních záruk, patří k motivům také tlak rodičů a společnosti, aby jejich děti nežily jenom tzv. „na hromádce“. Mladí lidé, leč si to možná nepřiznají, tak stále podléhají autoritě svých rodičů a podřizují se jejich radám. Jaké další důvody hrály důležitou roli při rozhodování o uzavření manželství, můžeme dobře vyčíst z tabulky 6 a porovnat, jak se liší v názorech muži od žen.

3.5.2 Podmínky pro uzavření sňatku

Přání vstoupit se svým partnerem do svazku manželského samo o sobě nikdy nestačí a je jasné, že se musí splnit další podmínky. V první řadě je uzavření sňatku podmíněné ekonomickou situací snoubenců. To znamená, zda-li mají dostatečný finanční příjem, ale také samostatné bydlení. V některých případech se nabízí podpora ze strany rodičů. Aby mohl být sňatek opravdu uzavřen, musí být splněna i formální stránka, tj. dovršení plnoletosti. Někteří mladí lidé podceňují délku partnerského vztahu, což se může brzy po sňatku projevit vzájemnými neshodami. Proto je soužití bez oddacího listu alespoň na krátkou dobu doporučováno, aby se odhalily případné špatné stránky toho druhého. Sice to vede k odkládání sňatků, ale snad směřuje ke stabilnějším manželstvím. Názory na tyto podmínky se liší podle dosaženého stupně vzdělání. Mladí lidé s vyšším vzděláním zdůrazňují samostatnost a naopak ti, kteří mají pouze nižší vzdělání, považují úspory a vybavení domácnosti za nejdůležitější podmínku sňatku.

3.5.3 Nejvhodnější věk pro uzavření manželství

Mladí lidé přemýšlí nejen o způsobu budoucího partnerského soužití, ale také o nejvhodnějším věku, ve kterém by měli uzavřít první sňatek. Jedni chtějí podle starého modelu uzavřít sňatek v nízkém věku a někteří uvažují o vyšším věku. Připomeňme si, že např. v roce 1990 se muži ženili poprvé v průměru ve věku 24 let a ženy ve věku 21,4 let a v roce 2004 už tyto hodnoty vzrostly na 30,5 roků u mužů a na 28 let u žen.¹¹⁴

Každá doba sebou přináší nejvhodnější období pro vstup do prvního manželství. Závisí to na různých podmínkách. Značná část mladých lidí čeká, až bude mít lepší podmínky pro

¹¹⁴ Zeman, K. Věk při sňatku a rozdíl mezi věkem ženicha a věkem nevěsty v České republice v letech 1991 – 2004. *Demografie* [online]. 2006, roč. 48, č. 1, str. 2, tab. 1 [cit. 2008-03-04]. Dostupné na WWW: <[http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/demografie_1_2006/\\$File/dem1_2006.pdf](http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/demografie_1_2006/$File/dem1_2006.pdf)>.

vstup do manželství (např. samostatné bydlení) nebo až např. dostudují a získají dobré postavení v zaměstnání.

Sňatek je jedním z nejdůležitějších kroků v životě, k němuž se člověk odhodlá. Ne každý však má jasnou představu, kdy a jak do něj vstoupí. Představy mužů se dělí na ty, kteří považují za ideální věk pro uzavření manželství kolem 25 roku život a pak jsou ti, co preferují spíše sňatek kolem 30 let. Ženy vidí tento vrchol ve věku 25 let. Nejvhodnější průměrný věk mužů je kolem 26,5 roků a u žen kolem 23,5 roků. Muži by chtěli mít o něco mladší partnerky, než činil průměrný věk podle odpovědí žen a ženy naopak o něco málo starší manžele, než odpovídalo názorům mužů. Ukazuje se, že čím starší a vzdělanější jsou dotazovaní, tím často posouvají nejvhodnější věk sňatku do vyššího věku. V průměru považovali respondenti obou pohlaví za nejvhodnější věkový rozdíl mezi snoubenci při prvním sňatku 3,2 roků.¹¹⁵

3.5.4 Představy o budoucím partnerovi

Chceme-li zjistit postoje mladé generace k rodině a manželství, nelze se vyhnout ani názorům na to, jak by měl vypadat jejich ideální partner. Zdá se, že tradiční rodinné hodnoty hrají v představách mladých lidí stále ještě významnou roli. Mezi obecně nejdůležitější vlastnosti partnera patří jak u mužů tak u žen dobrý vztah k dětem, smysl pro rodinný život, zodpovědnost a tolerantnost. Můžeme ale říci, že většina mladých lidí sympatizuje s představou muže jako živitele rodiny po boku s atraktivní manželkou. Ukazuje se, že názory na budoucího partnera také ovlivňuje výše dosaženého vzdělání. Muži s vyšším vzděláním si cení na svých partnerkách inteligence a vysokoškolského vzdělání a muži se základním vzděláním ve srovnání s ostatními naopak více upřednostňují dobré finanční a hmotné zázemí. U mladých vysokoškolsky vzdělaných mužů se projevuje

¹¹⁵ údaje z průzkumu Mladá generace 1997 in Fialová, L. a kol.: Představy mladých lidí o manželství a rodičovství. 1. vydání, Praha, SLON, 2000, str. 62-63. ISBN 80-85850-87-7.

určitá touha po vyrovnaném statusu partnerské dvojice. U méně vzdělaných mužů znamená důraz na finanční a hmotné zabezpečení partnerky to, že očekávají od budoucí ženy jakousi výbavu. U žen můžeme pozorovat obdobný trend jako u mužů. Ženy s vyšším vzděláním očekávají od partnera sobě odpovídající vzdělanostní úroveň a naproti tomu ženy s nižším vzděláním hledají partnera s dobrou ekonomickou pozicí, protože jim jejich příjmová situace neumožňuje ve srovnání se středoškolačkami a vysokoškolačkami úplnou ekonomickou nezávislost. Studující muži preferují u svých potencionálních partnerek inteligenci a vysokoškolské vzdělání na úkor smyslu pro rodinný život. Výjimku ovšem tvoří vysokoškoláci, kteří přikládají důležitost oběma skupinám vlastností. Nezaměstnaní, jak se zdá, tíhnou k takovým vlastnostem partnerky, které by mohly vylepšit jejich ekonomické postavení a za nedůležité označují hezký vzhled a dobré vychování partnerky. Pracující muži o něco častěji než studenti a nezaměstnaní očekávají od partnerky zodpovědnost a poctivost. Studující ženy zdůrazňují jednak inteligenci a vysokoškolské vzdělání, ale také dobré vychování partnera. Pracující ženy pokládají za jednu z nejdůležitějších vlastností partnera finanční a hmotné zabezpečení, ale také smysl pro rodinný život. Zvláštní skupinou jsou nezaměstnané ženy, které u mužů nejvíce preferují hezký vzhled a pěkné vystupování.¹¹⁶

Je jasné, že názory na partnera také výrazně ovlivňuje především vlastní zkušenost, ale také délka vztahu s partnerem. Zvláštní tendence se projevuje u žen, u nichž s délkou známosti klesá důraz na hezký vzhled a pěkné vystupování. S delším vztahem vyplouvají napovrch vlastnosti, které jsou nutné k fungování partnerského vztahu a ty nedůležité jako je třeba pěkný vzhled, jsou odsunuty do pozadí. Zdá se také, že mladí lidé vyrůstající v době dospívání v úplné rodině obecně více přikládají větší význam tradičním rodinným

¹¹⁶ Viz Fialová, L. a kol.: Představy mladých lidí o manželství a rodičovství. 1. vydání, Praha, SLON, 2000, str. 101-107. ISBN 80-85850-87-7.

hodnotám.¹¹⁷ Rodinné prostředí a výchova mohou do určité míry ovlivňovat vývoj představ mladého jedince o ideálním partnerovi.

3.6 Postoje k dětem

Z celkových výsledků vyplývá, že mladí lidé považují děti za přirozenou součást svého života. Většina jich počítá s tím, že děti jednou bude mít. Přesto však otázkám spojené s rodičovstvím nepřikládají až tak velký význam, a proto se jimi ve svých úvahách příliš často nezabývají. Výzkum, provedený v roce 1999 zjistil, že pouze 46% mladých bezdětných respondentů ve věku 18 – 25 let souhlasilo s otázkou, zda-li musí mít člověk děti, aby byl naplněn jeho život.¹¹⁸ Podle šetření ISSP z roku 2002 však mladá generace ve věku 18 – 29 let v 83,7%¹¹⁹ přiznala, že děti jsou největší radostí v životě. Překvapivě, než by se dalo očekávat, je fakt, že pro obě pohlaví jsou děti velmi důležité. Žádné velké rozdíly v postojích, zda-li jsou děti nedílnou součástí života, nenacházíme u mladých lidí podle úrovně dosaženého vzdělání.

A co považují mladí lidé za podstatné, pokud si chtějí pořídit miminko? Nejvyšší důležitost přikládají ekonomickému a formálnímu zajištění domácnosti. Více než polovina dotazovaných v průzkumu Mladé generace 1997 označila za důležité pro narození dítěte jednak dosažení plnoletosti, ale také ekonomickou samostatnost. Nejmenší důležitost přisoudili úsporám kolem 100 000, což má v současné době málokdo z mladé generace k dispozici. Peníze, pokud si však chtějí pořídit dítě, jsou důležitou podmínkou, protože

¹¹⁷ Viz Fialová, L. a kol.: Představy mladých lidí o manželství a rodičovství. 1. vydání, Praha, SLON, 2000, str. 109, 112. ISBN 80-85850-87-7.

¹¹⁸ Viz Rabušic, L.: Kde ty všechny děti jsou? Porodnost v sociologické perspektivě. 1. vydání. Praha, SLON, 2001, str. 160. ISBN80-86429-01-6.

¹¹⁹ Viz Chaloupková, J.; Šalamounová, P.: Postoje k manželství, rodičovství a k rolím v rodině v České republice a v Evropě. Praha, Sociologický ústav AV ČR, 2004, str. 23, tab. 4. ISBN 80-7330-062-1.

dnešní ceny jednotlivých věcí pro miminka (např. kočárek) jsou opravdu vysoké. V době průzkumu bylo stanoveno životní minimum pro rodinu na 7 170 Kč. Téměř 40% mladých lidí však uvedlo, že mladá rodina potřebuje příjem alespoň okolo 15 000 Kč, což byl více než dvojnásobek životního minima. Nelze opomenout ani bytové podmínky, které mladí lidé považují za nutné, aby mohli mít dítě. Ukazuje se, že si je mladá generace plně vědoma toho, že hlavní zodpovědnost za život svých dětí ponese právě ona, a proto neočekává pomoc ani ze strany rodičů ani ze strany státu.¹²⁰

3.6.1 Děti narozené mimo manželství

V současné době stále více slábne potřeba legitimizovat početí dítěte sňatkem, a proto přibývá více dětí narozených v nesezdaném soužití, ale také dětí narozených osamělým ženám. Např. v roce 2006 se celkem narodilo 35 259 dětí mimo manželství.¹²¹ Proč se tedy rodí relativně velká část dětí mimo manželství? Jak se zdá, patří k nejvýznamnější příčině mimomanželské plodnosti obava z nestability manželství, která vede k častým rozvodům. Vždyť rozvodů každým rokem přibývá, jen v roce 2006 připadlo na 100 uzavřených sňatků 59,4 rozvodů.¹²² Tím, že žijí v nesezdaném soužití, se vyhýbají budoucím komplikacím s rozvodem. Především ženy jsou otevřenější tomu, aby porodily a vychovaly své děti samy. Muži naopak preferují manželství, protože jim zaručuje větší nárok na děti při případném rozvodu. Přes veškeré skutečnosti zůstává ale podle veřejnosti manželské prostředí pro výchovu dětí nenahraditelné a můžeme říci, že většina mladých tento typ rodinného soužití upřednostňuje. Ukazuje se, že lidé s vysokoškolským vzděláním většinou mají zkušenosti s nesezdaným soužitím, a proto podporují raději manželskou rodinu.

¹²⁰ Viz Fialová, L. a kol.: Představy mladých lidí o manželství a rodičovství. 1. vydání, Praha, SLON, 2000, str. 82-85. ISBN 80-85850-87-7.

¹²¹ URL: <http://www.czso.cz>, Statistická ročenka 2007, tab. 4-12. Živě narození podle legitimacy a pořadí narození

¹²² URL: <http://www.czso.cz>, Statistická ročenka 2007, tab. 4-1. Pohyb obyvatelstva

3.6.1.1 Osamělé matky

Už na první pohled je jasné, že rozhodnutí stát se osamělou matkou moc ženy nepřitahuje už proto, že sociální situace skutečných matek – samoživitelek není vůbec příznivá a český sociální systém je spíše nakloněn nesezdaným soužitím. Je otázkou, co vůbec motivuje ženy k tomu, aby se stále častěji stávaly osamělými matkami. Existuje jedna výhoda, kterou mají osamělé matky na rozdíl od vdaných matek, a to nárok na prodlouženou mateřskou dovolenou a s ní spojenou peněžitou pomoc v mateřství. V různých šetřeních se ale dokázalo, že matky samoživitelky jsou vystaveny vyššímu riziku nezaměstnanosti než vdané ženy – matky a často jejich rodiny jen obtížně vycházejí s příjmem. Je ovšem namístě připomenout, proč se ženy stávají osamělými matkami. V první řadě je žena osamělou matkou, protože se rozhodla stát se matkou v relativně nízkém věku, kdy partner neunesl fakt stát se tak mladým otcem. Příčina však může být i na straně ženy, která si není jistá budoucností nebo kvalitou vztahu s otcem svého dítěte. To platí zvláště o matkách s nižším vzděláním.

3.6.2 Nejvhodnější věk pro narození prvního dítěte

Většina mladých lidí plánuje děti, jenže odkládání reprodukce může vést k promeškání nejvhodnějšího okamžiku a nemusí se jim to nakonec podařit. Takže jaký je vlastně ideální věk pro narození prvního dítěte? Z průzkumů vyplynulo, že průměrný věk prvorodiček by se měl pohybovat kolem 24,5 roků a muži by se měli stát otci v průměru ve věku 28 let. Co se týká nejvyššího možného věku pro narození dítěte, považovaly mladé ženy v roce 1997 za horní hranici věk 26 – 28 let, což už je v současné době běžný věk při prvním porodu. Muži označovali ve výzkumu Mladé generace 1997 za horní hranici věk 31 – 32 roků. Starší a vzdělanější dotazovaní kladli nejvhodnější věk pro narození prvního dítěte v průměru o 1 až 2 roky výše než respondenti mladší či se základním vzděláním.

Reálně však byl v době šetření průměrný věk matek při narození prvního dítěte stále ještě nižší, než jaký považovali respondenti za nejvhodnější.¹²³

3.6.3 Plánování počtu dětí

Při plánování počtu dětí v rodině ovlivňuje mladé lidi řada faktorů. Jedním z těch významnějších jsou zkušenosti z dětství a dospívání. Ideální počet dětí souvisí s počtem sourozenců. Čím více sourozenců dotazovaný má v době dospívání, tím vyšší počet dětí považuje za ideální. Tito lidé většinou po vzoru svých rodičů a ze svých vzpomínek na dětství s více sourozenci zakládají vícedětné rodiny. Ovlivnit počet plánovaných dětí může i velikost rodin přátel a blízkých osob. Vedle těchto faktorů působí na člověka také společenský pohled na rodinu a děti. Pokud je společnost považuje za prioritní životní hodnoty, bývá ideální počet dětí většinou vyšší.

Velká část české populace preferuje dvoudětný model rodiny. Tento systém se u nás vytvořil po druhé světové válce a dvě děti v rodině se v poválečných generacích žen stalo téměř normou. Mít méně než 2 děti nebylo typické, avšak dnes to není vůbec žádnou výjimkou mít např. jen jedno dítě. Mladí rodiče preferují dvoudětnou rodinu, protože to považují za praktické. Pokud jsou dvě děti, tak si spolu můžou hrát, starší dítě se může o mladšího sourozence postarat a také náklady na druhé dítě jsou nižší než na první dítě.

Jak muži, tak i ženy považují za ideální počet 2 děti. Procentuální vyjádření nám dobře ukazuje graf 5. Dvě děti jsou ideálem pro lidi, kteří chtějí uzavřít manželství, naopak jedno dítě preferují spíše mladí lidé žijící bez partnera nebo v celoživotním nesezdaném soužití. Vztah můžeme najít i mezi ideálním počtem dětí a úrovní dosaženého vzdělání. Čím vyšší vzdělání mají ženy, tím častěji považují za ideální nižší počet dětí. Vzdělanější ženy si

¹²³ Viz Fialová, L. a kol.: Představy mladých lidí o manželství a rodičovství. 1. vydání, Praha, SLON, 2000, str. 63-64. ISBN 80-85850-87-7.

většinou s jedním potomkem uspokojí svou touhu po dítěti, ale další dítě se neodvažují mít z obav o vlastní kariéru, anebo proto, že se bojí mít dítě ve vysokém věku. Lidé, kteří se rozhodnou pro jedno dítě, uvádí jako nejčastější důvody jednak nedostatek financí, ale také lepší podmínky pro výchovu jedináčka. Jsou však mezi námi i tací, kteří chtějí být bezdětní. Proč se vůbec rozhodnou pro celoživotní bezdětnost? Jak už bylo naznačeno, dává bezdětnost manželskému páru větší možnost seberealizace. Možná, že je pro ně dítě právě velkou finanční zátěží. U žen může být jednou z příčin i obava z porodu. Zcela logicky se tu také nabízí možnost, že se tito lidé obávají přivést dítě do světa plného násilí.

3.7 Názory mladých lidí na nesezdaná soužití

Jak ukazuje většina průzkumů, je nesezdané soužití pro dnešní mladou svobodnou generaci vcelku uznávanou formou partnerského života, ale zpravidla pouze na určitou dobu. Téměř 70 % mladých svobodných lidí (68% mužů a 71% žen) považuje tento způsob soužití za vhodný předstupeň manželství. Přibližně desetina z nich předpokládá, že by se svým partnerem žila ve volném svazku trvale.¹²⁴ To znamená, že roste atraktivita toho způsobu života. Je otázkou, nakolik může desetina mladé svobodné populace ohrozit postavení manželství.

8 z 10 mladých lidí do 30 let si myslí, že je v pořádku, když spolu dva lidé žijí, aniž by plánovali sňatek. Více než 80% těch, kteří žijí v takovém svazku, má v úmyslu jednou se svým partnerem sňatek uzavřít.¹²⁵ Jednoznačně nesezdané soužití odmítají většinou ti, kteří uznávají křesťanskou víru. Jak mají mladí lidé žijící v nesezdaném soužití v úmyslu uzavřít se svým partnerem sňatek, naznačuje graf 6.

¹²⁴ Průzkum Mladé generace 1997 in Fialová, L. a kol.: Představy mladých lidí o manželství a rodičovství. 1. vydání, Praha, SLON, 2000, str. 122. ISBN 80-85850-87-7.

¹²⁵ Viz Možný, I.: Rodina a společnost, Praha, SLON, 2006, str. 257. ISBN 80-86429-58-X

Průzkum Mladé generace 1997 zkoumal také věkovou strukturu obou partnerů žijících v nesezdaných soužití. Zjistilo se, že největší podíl mužů žijících v nesezdaném soužití byl ve věku 21 – 26 let a naopak nejnižší ve věku 18 až 22 let. Ženy žily nejčastěji v nesezdaném soužití ve věku 21 – 23 let. Z hlediska celé populace žijí nejčastěji v nesezdaném soužití mladí svobodní lidé kolem 25 let.¹²⁶

Důležitou charakteristikou nesezdaných soužití je délka jejich trvání, protože naznačuje stabilitu vztahů. V průzkumu je ovšem zjišťována pouze délka svazku od jeho počátku do okamžiku dotazování. Nelze to tedy brát jako celkovou délku nesezdaného soužití. U osob mladších 24 let je většina nesezdaných soužití krátká (v průměru 1 až 2 roky). Krátká doba trvání těchto svazků naznačuje, že velká část lidí uzavírá po čase manželství. Více než polovina mladých lidí se ke společnému bydlení rozhodne po kratší známosti, než je jeden rok, a to z důvodu náhlé možnosti společného soužití. Z hlediska struktury partnerských dvojic v nesezdaných soužití jsou zhruba v 80% oba partneři pracující. Kombinace, kdy jeden z partnerů pracuje a druhý studuje, není tak častá.¹²⁷

Celkově můžeme konstatovat, že lidé jsou poměrně benevolentní k soužití dvou nesezdaných partnerů ve společné domácnosti. Situace se však většinou mění, pokud do hry vstupují děti. V takovém případě už shovívavost ustupuje do pozadí a mladí lidé si uvědomují důležitost manželství jako takového.

¹²⁶ Viz Fialová, L. a kol.: Představy mladých lidí o manželství a rodičovství. 1. vydání, Praha, SLON, 2000, str. 124-125. ISBN 80-85850-87-7.

¹²⁷ Viz Fialová, L. a kol.: Představy mladých lidí o manželství a rodičovství. 1. vydání, Praha, SLON, 2000, str. 125-126. ISBN 80-85850-87-7.

Závěr

Tématem této diplomové práce, jak už sám název napovídá, je manželství a rodina. V jednotlivých kapitolách jsem se snažila popsat situaci, v jaké se současná česká společnost z hlediska těchto dvou významných sociologických jevů nachází a jakým směrem se bude asi ubírat.

Zhruba od poloviny 60. let byla Česká republika nucena otevřít dveře zcela jinému politickému a společenskému proudu. Socialistická éra zastavila růst životní úrovně, který následoval po válce. Až politický převrat v roce 1989 radikálně změnil myšlení a chování lidí ve všech oblastech společenského života. Vliv západoevropských zemí, který následoval po otevření hranic, se promítl i do změn demografického chování. Období, kdy statistiky hlásaly velkou úroveň sňatečnosti a porodnosti, bylo vzápětí vystřídáno velkým poklesem. Za těmito změnami rodinného chování stojí především změny hodnotových orientací mladé generace. Mladí lidé mají v posledních letech široké možnosti osobního rozvoje a využití volného času. Tím se pro jejich rodinné chování vytváří konkurenční prostředí s možností volby pořadí životních plánů.

V probíhající změnách úrovně sňatečnosti a porodnosti se mimo jiné promítá finanční nedostupnost bytů pro mladá manželství, vyšší náklady na pořízení miminka a také stále více rostoucí nezaměstnanost, což vede mladé lidi k větší opatrnosti a odkládání tak závazných životních plánů, jako je sňatek nebo rodičovství.

Z výzkumů vyplynulo, že stále více stoupá tolerance k netradičním formám rodinného chování. Není se ovšem třeba obávat toho, že by nesezdané soužití nahradilo v budoucnu manželství. Podle názorů mladých lidí neztrácí manželství ani rodina na významu. Rozhodli se pouze odsunout jejich realizaci do vyššího věku. Nesezdaná soužití zůstanou zřejmě chápána jako manželství na zkoušku, které se s narozením prvního dítěte stanou skutečnými manželstvími. Dalším významnou skutečností je fakt, že mladí lidé přisuzují

dětem stále značnou životní hodnotu. Přestože pro ně znamenají v určité fázi jejich života omezení, tak si většina mladých lidí nedovede život bez dětí vůbec představit.

Česká společnost nemusí mít strach, že by se mladá generace rozhodla k tak radikálnímu řešení, jako je život bez partnera a celoživotní bezdětnost. Jak se ukázalo, zůstává rodina důležitým místem pro život člověka, kde jsou uspokojovány jeho potřeby. Doufám, že i přes bouře, kterými si česká rodina v minulosti prošla, bude v budoucnu pevným prístavem a přestojí i další přeháňky, které bezpochyby s moderní společností přijdou. Jedinou změnou, na kterou si budeme muset zvyknout, je skutečnost, že děti našich dětí budou mít o několik let starší , ale jistě vyzrálější a zodpovědnější rodiče.

Seznam použité literatury

Fialová, L. a kol.: Představy mladých lidí o manželství a rodičovství. SLON, Praha 2000. ISBN 80-85850-87-7.

Goody, J.: Proměny rodiny v evropské historii. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2006. ISBN 80-7106-396-7.

Chaloupková, J.; Šalamounová, P.: Postoje k manželství, rodičovství a k rolím v rodině v České republice a v Evropě. Sociologický ústav AV ČR, Praha 2004. ISBN 80-7330-062-1.

Matoušek, O.: Rodina jako instituce a vztahová síť. SLON, Praha 2003. ISBN 80-86429-19-9.

Možný, I.: Moderní rodina. Mýty a skutečnost. Blok, Brno 1990. ISBN 80-7029-018-8.

Možný, I.: Rodina a společnost, SLON, Praha 2006. ISBN 80-86429-58-X.

Možný, I.: Sociologie rodiny. SLON, Praha 2002. ISBN 80-86429-05-9.

Rabušic, L.: Kde ty všechny děti jsou? Porodnost v sociologické perspektivě. SLON, Praha 2001. ISBN 80-86429-01-6.

Singly, F.: Sociologie současné rodiny. Portál, Praha 1999. ISBN 80-7178-249-1.

Sullerotová, E.: Krize rodiny. Karolinum, Praha 1998. ISBN 80-7184-647-3.

Večerník, J.: Zpráva o vývoji české společnosti 1989 – 1998, Academia, Praha 1998. ISBN 80-200-0703-2.

Tuček, M. a kol.: Dynamika české společnosti a osudy lidí na přelomu tisíciletí. SLON, Praha 2003. ISBN 80-86429-22-9.

Časopis Demografie:

URL: <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/demografie>

- Demografie 2004, ročník 46, číslo 1
- Demografie 2005, ročník 47, číslo 2
- Demografie 2006, ročník 48, číslo 1
- Demografie 2006, ročník 48, číslo 2
- Demografie 2006, ročník 48, číslo 3

Český statistický úřad:

URL: <http://www.czso.cz>

- Statistická ročenka České republiky 2003
- Statistická ročenka České republiky 2004
- Statistická ročenka České republiky 2005
- Statistická ročenka České republiky 2006
- Statistická ročenka České republiky 2007
- Sčítání 2001

Sociologický ústav Akademie věd České republiky:

- Centrum pro výzkum veřejného mínění, URL: <http://www.cvvm.cas.cz>

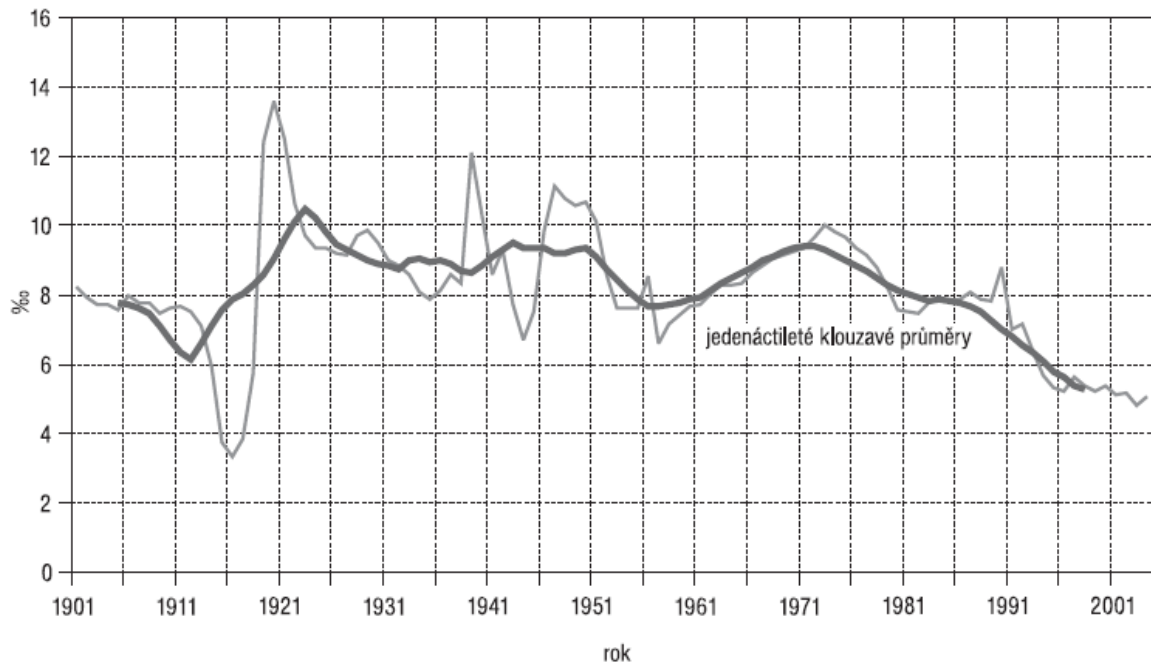
Příloha

Tabulka 1: Míry sňatečnosti podle pohlaví a věku (v ‰)

	Muži									
	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60+
1950	11,1	98,6	92,8	35,0	16,8	11,0	7,9	6,4	5,1	2,8
1960	7,5	120,2	67,6	19,2	10,0	6,3	4,5	3,4	2,7	1,5
1970	12,6	118,3	49,9	17,5	9,9	6,9	5,4	4,6	3,7	1,8
1980	11,5	100,5	46,5	16,1	10,1	7,2	5,6	4,5	3,7	1,6
1990	16,4	125,0	57,3	19,2	11,0	7,8	6,1	4,3	3,1	1,4
1995	6,2	54,3	37,7	16,3	8,4	5,8	4,7	3,7	2,7	1,3
2000	2,0	32,6	47,2	22,0	11,0	6,7	5,6	4,2	3,4	1,3
2005	0,7	14,9	44,5	29,5	13,2	8,1	5,7	4,6	3,4	1,4
	Ženy									
1950	69,3	120,1	44,3	19,6	11,8	8,1	5,5	3,4	1,9	0,4
1960	69,8	113,0	23,2	10,9	7,0	5,1	3,8	2,0	1,4	0,4
1970	70,0	102,5	24,9	10,1	5,9	4,5	4,3	3,4	1,9	0,6
1980	67,2	92,7	25,6	12,2	7,8	5,6	4,8	2,9	1,8	0,5
1990	70,9	112,8	30,6	12,8	7,9	6,4	5,1	2,9	1,3	0,4
1995	25,6	62,6	23,7	10,3	5,7	4,4	4,0	3,6	1,3	0,4
2000	8,9	55,1	39,0	13,3	7,1	5,3	4,5	2,8	1,7	0,4
2005	3,8	35,3	49,5	19,7	8,7	5,8	4,6	3,2	2,0	0,5

Zdroj: Centrum pro výzkum veřejného mínění, Sociologický ústav AV ČR, 2006

Graf 1 Hrubá míra sňatečnosti v České republice ve 20. století (Crude marriage rate in the Czech Republic in the 20th century)

Zdroj: časopis Demografie 2006, roč. 48, číslo 2

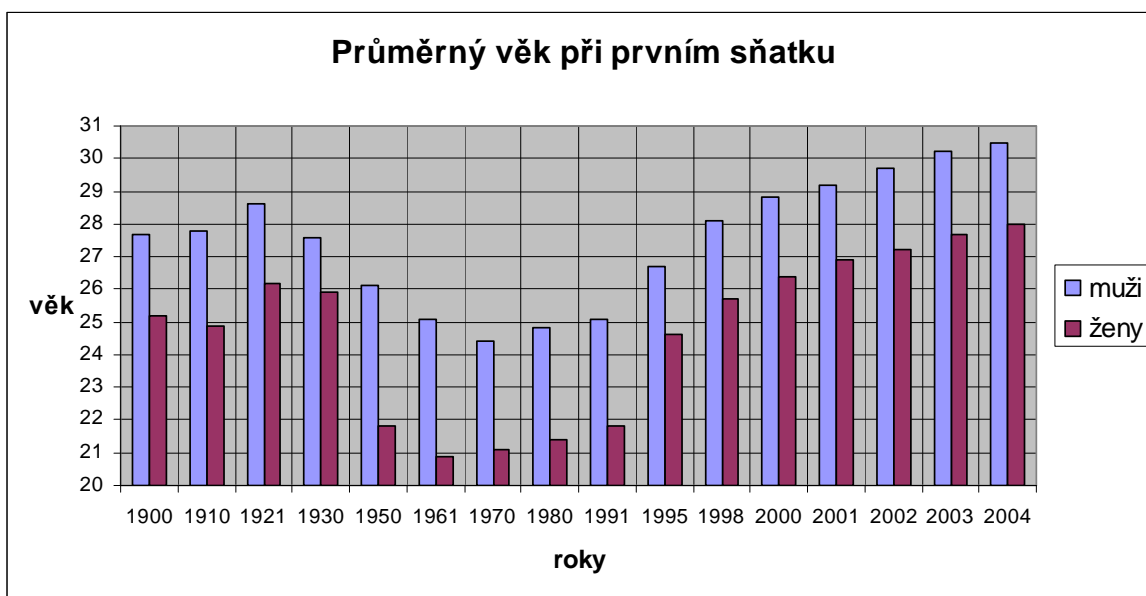
Tabulka 2: Snoubenci podle věku a rodinného stavu (svobodní) ¹

	2002		2003		2004		2005		2006	
	ž	n	ž	n	ž	n	ž	n	ž	n
18 – 19	406	1877	268	1452	259	1335	215	1170	197	1028
20 – 24	9534	17298	7307	14212	6401	12892	5342	11866	4790	10989
25 – 29	19697	16468	18537	16724	19220	18799	19128	19353	18520	19817
30 - 34	6397	2677	6951	3025	8715	4037	10103	5026	11575	6338

ž = ženiši n= nevěsty

¹ číselná data ze statistických ročenek pro jednotlivé roky

Graf 2: Věk snoubenců při uzavírání prvního manželství

Zdroj: časopis Demografie 2006, roč. 48, čísla: 1, 2

Tabulka 3: Počet živě narozených dětí v některých vybraných letech

<i>Rok</i>	<i>Živě narození</i>
1980	153 801
1983	137 431
1986	133 356
1989	128 356
1990	130 564
1993	121 025
1995	96 097
1996	90 446
1999	89 471
2000	90 910
2002	92 786
2003	93 685
2004	97 664
2005	102 211
2006	105 831

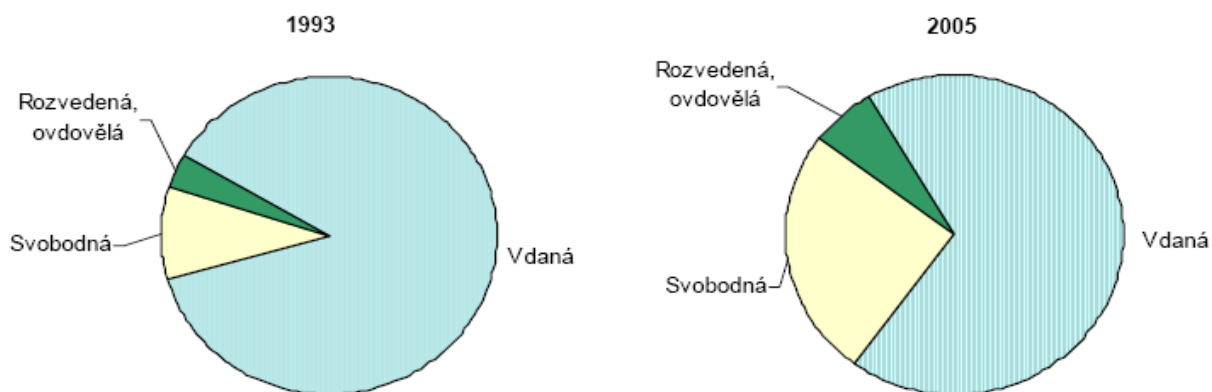
Zdroj: statistická ročenka 2007

Tabulka 4: Plodnost svobodných žen podle věkových skupin

Věková skupina	Počet narozených dětí na 1 000 svobodných žen		
	1980	1991	2001
15 – 19	9	9	14
20 – 24	73	83	99
25 – 29	220	242	290
30 – 34	360	359	538
35 – 39	416	389	586

Zdroj: Sčítání 2001 – Rodinný stav a plodnost

Graf 3: Struktura živě narozených podle rodinného stavu ženy v letech 1993 a 2005

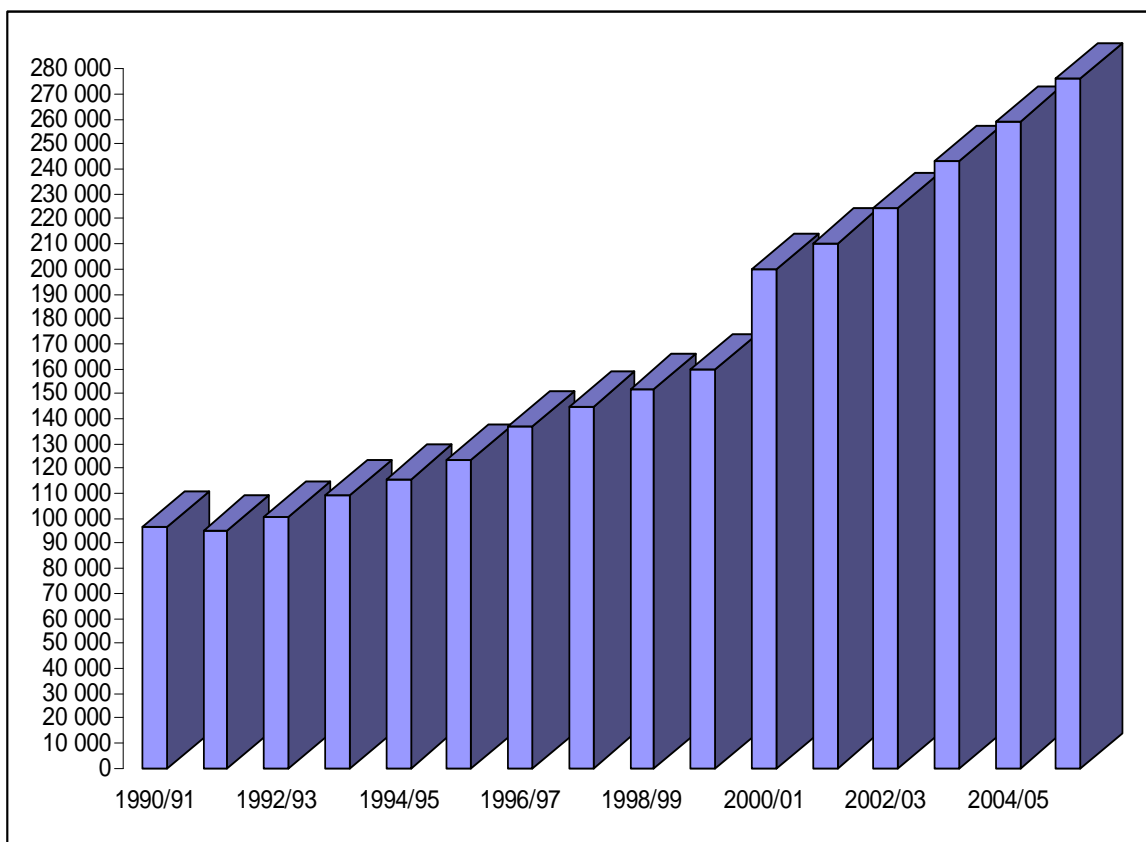
Zdroj: Český statistický úřad

Tabulka 5: Věk při narození prvního dítěte

	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Průměrný věk matek	24,76	25,76	27,18	27,55	27,81	28,05	28,33	28,61
Věk při prvním porodu	22,47	23,32	24,94	25,34	25,63	25,92	26,31	26,61

Zdroj: časopis Demografie 2006, roč. 48, číslo 3

Graf 4: Počet studujících se státním občanstvím ČR na státních vysokých školách v jednotlivých školních rocích

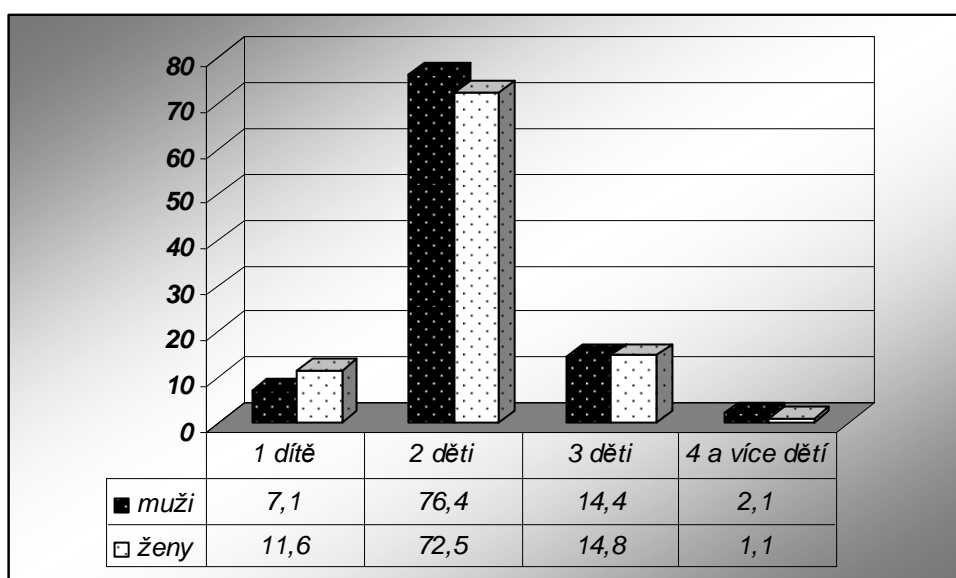
Zdroj: Český statistický úřad

Tabulka 6: Důležitost důvodů k uzavření manželství podle pohlaví (v %)

Důvody k uzavření sňatku	Muži				Ženy			
	určitě ano	spíše ano	spíše ne	určitě ne	určitě ano	spíše ano	spíše ne	určitě ne
Nesouhlas rodičů s nesezdaným soužitím	7,9	18,7	39,3	34,1	10,5	22,1	43,1	24,3
Společenské zvyklosti	6,4	21,1	44,7	27,8	4,7	25,0	40,9	29,4
Snaha, aby se děti narodily v manželství	31,2	42,4	17,1	9,3	37,1	38,7	16,2	8,0
Snaha pojistit si partnera	5,3	15,4	43,9	35,4	6,2	17,9	42,2	33,7
Možnost seberealizace	7,7	33,6	38,9	19,8	10,1	35,0	40,2	14,7
Touha mít bezpečné zázemí	26,4	49,5	18,1	6,0	27,4	53,0	16,0	3,6
Jistota bezpečného a pravidelného sexuálního života	20,0	46,7	23,2	10,1	18,9	40,2	27,9	13,0
Finanční zajištění	16,5	36,9	34,2	12,4	25,2	46,3	23,6	4,9
Jasně majetkové vztahy	13,8	34,2	38,4	13,6	16,4	37,1	34,4	12,1
Láska	69,2	23,9	4,0	2,9	73,8	20,4	2,2	3,6
Snaha mít pomocníka v domácnosti	16,3	43,1	28,2	12,4	17,2	43,8	28,6	10,4

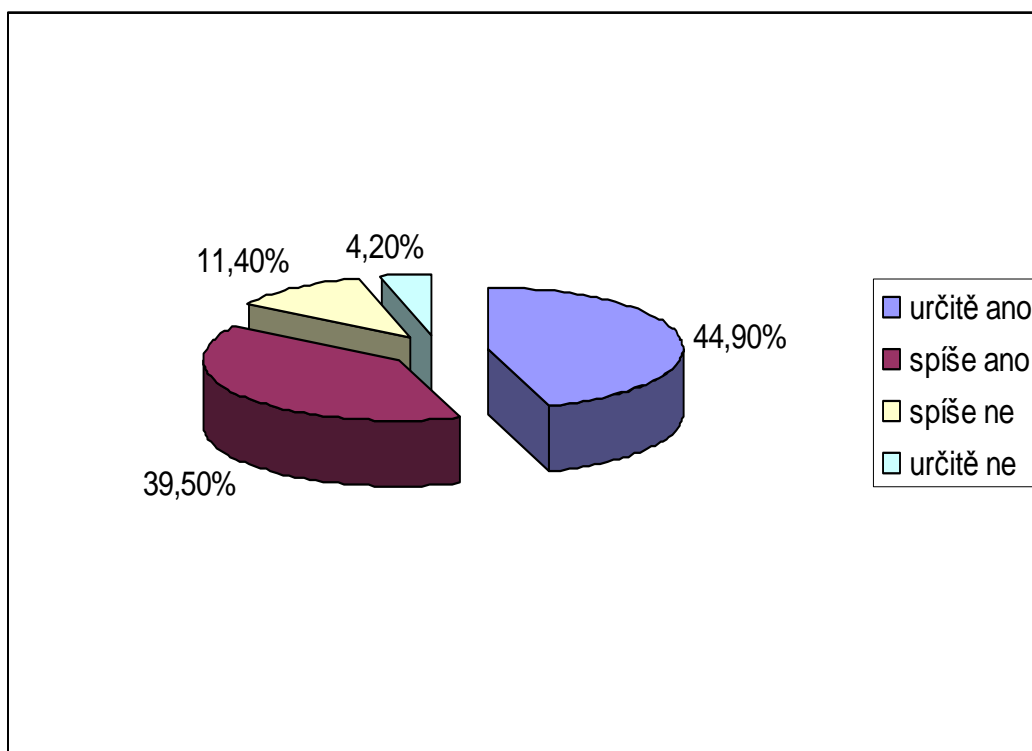
Zdroj: Průzkum Mladá generace 1997

Graf 5: Ideální počet dětí v rodině (v %)

Zdroj: Průzkum Mladá generace 1997

Graf 6: Do jaké míry chtějí mladí lidé žijící v nesezdaném soužití uzavřít sňatek

Zdroj: Průzkum Mladá generace 1997